

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кремень Вікторія Михайлівна

УДК 336:005.584(477)(043.3)

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Суми – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор
Школьник Інна Олександрівна
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій „УАБС”,
Сумський державний університет
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Офіційні опоненти: доктор економічних наук
Заруцька Олена Павлівна
Університет митної справи та фінансів
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри грошового обігу та банківської справи

доктор економічних наук, професор
Коваленко Юлія Михайлівна
Університет державної фіскальної служби України,
професор кафедри фінансових ринків

доктор економічних наук, професор
Момотюк Людмила Євгеніївна
Національна академія статистики, обліку та аудиту
Державної служби статистики України,
професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування, проректор

Захист відбудеться 14 грудня 2018 р. об 11⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий 14 листопада 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

А. О. Бойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На тлі зростання амплітуди і частоти коливань у фінансовому секторі, слабкої передбачуваності криз та системного недооцінювання ризиків назріла суттєва необхідність переосмислення наглядової практики та формування принципово нових підходів, методів та інструментів. Здійснення функції фінансового нагляду перебуває під тиском цілої низки факторів – природної нестабільності фінансового сектору, його випереджаючого розвитку порівняно із реальним, ускладнення його структури, докорінних змін у технологіях діяльності фінансових посередників, диспропорцій у розвитку розвинених країн і країн, що розвиваються, недостатньої координації дій міжнародної спільноти щодо попередження і подолання наслідків фінансово-економічних криз, обумовлених глобальними процесами, високим борговим навантаженням країн, інфляцією.

Свідченням значущості розбудови фінансового нагляду є визначення фундаментальної реформи системи фінансового регулювання й нагляду одним із напрямів модернізації світової фінансової архітектури, що виводить на новий рівень розуміння завдань, функцій і мети фінансового нагляду.

Фундаментальні засади дослідження фінансового нагляду та розвитку його методичних підходів сформовано у наукових працях зарубіжних дослідників, серед яких: С. А. Асонгу (S. A. Asongu), Е. Батуо (E. Batuo), М. Д. Бордо (M. D. Bordo), Н. Веллінк (N. Wellink), У. С. Дас (U. S. Das), Е. Деміргюк-Кунт (A. Demirgüç-Kunt), Ф. Л. Делгадо (F. L. Delgado), Б. Е. Ердоган (B. E. Erdogan), С. Карбо-Валверде (S. Carbo-Valverde), М. Квінтін (M. Quintyn), С. Клерк-Ренауд (S. Clerc-Renaud), Е. Крокет (A. Crockett), Р. Левайн (R. Levine), М. Мезо (M. Mezo), К. М. Мейснер (C. M. Meissner), Ф. Мишкін (F. Mishkin), К. Мламбо (K. Mlambo), Т. Падоа-Шіопа (T. Padoa-Schioppa), Е. Познер (E. Posner), У. Рейфнер (U. Reifner), Л. П. Санчес (L. P. Sánchez), Т. Трессел (T. Tressel), Р. Фергюсон (R. Ferguson), К. Фефайн (C. Furfine), М. Фут (M. Foot), Е. Хюпкес (E. Hürkes), Дж. Чант (J. Chant), М. Чінак (M. Čihák), К. Ченард (K. Chenard), Г. Шиназі (G. Schinasi) та ін.

Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних засад та методичного інструментарію нагляду за діяльністю фінансових посередників здійснили вітчизняні науковці та науковці з країн СНД: А. В. Ахметчина, Б. П. Адамик, Ю. Б. Битяк, О. Б. Васильчишин, М. Власенко, Н. М. Внукова, Н. Г. Вядрова, Д. С. Гайдукович, С. М. Ганзюк, Ж. М. Довгань, І. І. Д'яконова, О. П. Заруцька, О. О. Зубкович, П. В. Каллаур, В. В. Коваленко, Ю. М. Коваленко, В. В. Козюк, С. В. Криворучко, І. В. Лінтур, С. В. Леонов, С. В. Міщенко, Л. Є. Момотюк, І. В. Нагай, С. В. Науменкова, А. Пашкевич, Б. І. Пшик, М. І. Суржинський, А. А. Семіряд, В. М. Тихонов, К. Ю. Цицик, К. А. Шкарупа, І. О. Школьник, С. В. Юдіна та ін.

Високо оцінюючи існуючі наукові здобутки, слід наголосити, що невіршеним остаточно залишається ряд теоретико-методологічних та науково-методичних проблем, пов'язаних із уніфікацією наглядових норм і положень для різних фінансових посередників, розвитком спеціальних режимів нагляду за діяльністю системно важливих посередників та посередників зі складною

структурою, підтриманням фінансової стійкості та обмеженням системного ризику, удосконаленням методології їх оцінювання, розширенням застосування макропруденційних інструментів, наближенням національних положень до міжнародних стандартів фінансового нагляду, впровадженням наднаціональних наглядових механізмів. Отже, незавершеність формування логічно впорядкованого та цілісного уявлення про розбудову фінансового нагляду обумовила актуальність, мету та завдання дослідження, його об'єкт і предмет.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні положення дисертації відповідають пріоритетним напрямкам науково-дослідницької роботи Сумського державного університету. Так, зокрема, в межах теми „Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні” (№ державної реєстрації 0103U006965) розроблено періодизацію розвитку фінансового нагляду; теми „Реформування фінансової системи країни в умовах євроінтеграційних процесів” (№ державної реєстрації 0109U006782) – проведено оцінювання відповідності національних наглядових систем міжнародним стандартам і рекомендаціям з фінансового нагляду; теми „Моделювання та прогнозування поведінки фінансових ринків як інформаційний базис забезпечення фінансової стійкості та безпеки держави” (№ державної реєстрації 0117U003936) – побудовано модель визначення майбутнього фінансового стану фінансових посередників.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретико-методологічних засад та розроблення методичного забезпечення розбудови фінансового нагляду. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- поглибити теоретичні підходи до визначення сутності фінансового нагляду;
- обґрунтувати співвідношення між поняттям „фінансовий нагляд” та поняттями „фінансове регулювання”, „фінансовий контроль” і „фінансовий моніторинг”;
- узагальнити підходи до класифікації фінансового нагляду;
- поглибити концептуальні засади досягнення фінансової стійкості як мети фінансового нагляду;
- обґрунтувати концептуальні засади стратегічного розвитку фінансового нагляду;
- розвинути науково-методичні засади оцінювання впровадження міжнародних принципів в наглядову практику;
- дослідити інституційну структуру та розробити науково-методичний підхід до оцінювання незалежності фінансового нагляду;
- визначити сучасний стан, періодизацію та тенденції розвитку фінансового сектору й удосконалення фінансового нагляду в Україні;
- провести узагальнююче оцінювання дотримання вимог банківської діяльності;
- вивчити особливості фінансового нагляду за діяльністю небанківських фінансових посередників;
- розробити моделі прогнозування фінансового стану фінансових посередників;
- запропонувати науково-методичний підхід до визначення значення нормативу достатності регулятивного капіталу банків;
- поглибити методичне підґрунтя визначення системних фінансових посередників;

- розвинути науково-методичний інструментарій оцінювання системного ризику фінансового сектору України;
- розробити науково-методичний підхід до кластеризації країн за критеріями фінансової стійкості та фінансового розвитку.

Об'єктом дослідження є сукупність економічних відносин, що виникають між органами фінансового нагляду та фінансовими посередниками, які здійснюють діяльність на фінансовому ринку.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади та методичний інструментарій фінансового нагляду.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи складають фундаментальні положення економічної теорії, теорії фінансів, сучасні концепції фінансового посередництва та фінансового нагляду, а також теоретичний доробок вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячений проблемам досягнення стійкості фінансового сектору. Для вирішення поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: наукова абстракція, індукція та дедукція, аналіз та синтез, логічне узагальнення – при уточненні категоріального апарату дослідження; порівняльний та статистичний аналіз, логіко-історичний метод, метод аналогій – при дослідженні сучасних тенденцій розвитку фінансового сектору та фінансового нагляду; метод бальних та рейтингових оцінок – при оцінюванні впровадження міжнародних стандартів у практику фінансового нагляду, визначенні його незалежності та аналізі системної важливості фінансових посередників; кореляційний та багатофакторний регресійний аналіз – при моделюванні показників діяльності фінансових посередників та нормативу адекватності капіталу; групування та кластеризація – при визначенні періодів розвитку фінансового сектору і фінансового нагляду та взаємозв'язків між стійкістю фінансового сектору та фінансовим розвитком; таксономічний метод – при оцінюванні дотримання наглядових вимог.

Інформаційно-фактологічною базою дослідження є законодавство України, міжнародні нормативно-правові та рекомендаційні документи з питань фінансового нагляду, звітно-аналітична інформація Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної служби статистики України, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Ради Європи, Базельського комітету з питань банківського нагляду, Міжнародної асоціації органів страхового нагляду, Міжнародної організації комісій з цінних паперів, Всесвітнього економічного форуму, інформаційно-аналітичних агенцій, інших організацій та установ у сфері фінансового нагляду, звіти фінансових посередників, результати наукових досліджень із проблематики фінансового нагляду та розвитку й стійкості фінансового сектору.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у вирішенні наукової проблеми щодо створення теоретико-методологічного та методичного підґрунтя розвитку фінансового нагляду. Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційної роботи є такі:

вперше:

- обґрунтовано концепцію стратегічного розвитку фінансового нагляду, яка поєднує інституційний підхід – передбачає формування оптимальної за структурою, незалежної, прозорої та підзвітної інституційної моделі фінансового нагляду, функціональний підхід – визначає проходження фінансовим наглядом етапів руху від нормативного до емпіричного аналізу, структурний підхід – враховує прямий і зворотний суб'єктно-об'єктний зв'язок між органами фінансового нагляду і фінансовими посередниками, що діють на фінансовому ринку, результатний підхід – орієнтується на критерії надійності, прозорості та ефективності, які мають забезпечуватися фінансовими посередниками, фінансовим ринком та органами фінансового нагляду, які в сукупності забезпечують стійкість фінансового сектору;
- розроблено науково-методичний підхід до визначення максимально граничного значення нормативу достатності регулятивного капіталу банків з урахуванням забезпечення мінімально допустимого рівня дотримання вимог банківської діяльності, який формується під дією компонент „достатність регулятивного капіталу – хеджування кредитних ризиків” та „забезпечення ліквідності – обмеження інвестування” і визначається шляхом багатокритеріальної аналітичної згортки, на основі оптимізаційної задачі їх взаємозв'язку, що сприяє формуванню емпіричного підґрунтя встановлення вимог до банківської діяльності;
- запропоновано науково-методичний підхід до оцінювання системного ризику фінансового сектору, який поєднує функціонування сектору фінансових корпорацій і вплив на нього таких інституційних секторів як нефінансові корпорації, домогосподарства, сектор загального державного управління, „інший світ” і макроекономічних факторів та базується на визначенні векторів бінарних характеристик відповідно до діапазону значень показників та вагових коефіцієнтів методом головних компонент;
- формалізовано процес визначення системної важливості фінансових посередників, що здійснено на єдиній основі для різних видів посередників відповідно до їх ринкової частки, фінансової автономії, рентабельності активів та ступеня взаємозв'язків з іншими фінансовими посередниками, що дозволить знизити ризик регуляторного арбітражу;

удосконалено:

- науково-методичний підхід до оцінювання незалежності фінансового нагляду, який базується на обчисленні дифузних індексів відповідно до рейтингових оцінок критеріїв інституційної, операційної та фінансової незалежності, що, на відміну від існуючих підходів, створює підґрунтя належного виконання функції фінансового нагляду з боку держави;

- науково-методичний підхід до прогнозування фінансового стану банків і страхових компаній шляхом побудови лінійної, логіт- і пробіт-регресії на основі даних щодо банкрутств у фінансовому секторі України, що сприятиме попередженню кризових ситуацій у діяльності фінансових посередників та розширенню інструментарію безвиїзного фінансового нагляду;
- науково-методичний підхід до визначення закономірностей взаємозв'язку між стійкістю фінансового сектору та його розвитком шляхом використання матричного методу, що дозволило виділити кластери країн, які ілюструють комбінації фінансової стійкості й фінансового розвитку в розвинених країнах та країнах, що розвиваються;

набули подальшого розвитку:

- конкретизація спільних рис фінансового нагляду з фінансовим контролем і фінансовим регулюванням в частині мети, із фінансовим регулюванням в частині об'єкта і суб'єктів, із фінансовим контролем і фінансовим моніторингом в частині методичного інструментарію та відмінностей фінансового нагляду від фінансового регулювання в частині методів, від фінансового контролю – в об'єкті і суб'єктах, від фінансового моніторингу – у меті, об'єкті, суб'єктах і методах, що сприяє розмежуванню функцій держави у фінансовому секторі;
- класифікація фінансового нагляду на основі доповнення традиційних ознак наступними: час здійснення – ретроспективний, поточний і перспективний; джерела даних – документальний і фактичний; охоплення – комплексний та вибіркового; суб'єкт ініціативи – за ініціативою фінансового посередника та наглядового органу;
- визначення сутності поняття „фінансовий нагляд”, яке пропонується розуміти: з позиції організаційного підходу – як функцію держави, яка здійснюється уповноваженим органом (уповноваженими органами) влади на засадах відповідальності й незалежності, зі спостереження за дотриманням фінансовими посередниками вимог, що висувуються щодо їхньої діяльності, й параметрів функціонування фінансового сектору в аспекті його стійкості; з позиції управлінського підходу – як комплекс дій уповноваженого органу (уповноважених органів) влади з отримання інформації про стан фінансових посередників і параметри фінансового сектору, перевірки дотримання фінансовими посередниками нормативних вимог та встановлення відповідності функціонування фінансового сектору критеріям стійкості, усунення порушень з боку фінансових посередників та підвищення стійкості фінансового сектору країни; запропоновані визначення враховують сутність базових понять „фінансовий посередник” і „фінансовий сектор”, сучасну концепцію мікро- та макропруденційного нагляду, дуалістичну природу об'єкта нагляду та його мету;
- науково-методичний підхід до визначення відповідності фінансового нагляду міжнародним принципам відповідно до структури фінансового сектору шляхом бального оцінювання імплементації кожного з принципів та використання середньої арифметичної зваженої і середньої геометричної, що

дозволило комплексно оцінити відповідність національних наглядних систем міжнародним стандартам та найкращим світовим практикам;

- періодизація розвитку фінансового нагляду, яка ґрунтується на дослідженні циклічності розвитку фінансового сектору із використанням ієрархічного методу кластерного аналізу функціонування фінансових посередників та ринку цінних паперів, що дозволило обґрунтувати особливості розбудови та трансформації фінансового нагляду;
- методичний підхід до комплексного оцінювання і порівняння дотримання вимог банківської діяльності шляхом обчислення інтегрального показника на основі таксономічного методу, що дозволило визначити рівень, динаміку та вплив факторів залежно від градації дотримання наглядних вимог.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що ключові результати роботи доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані регуляторами фінансового сектору, професійними асоціаціями, банками і небанківськими фінансовими посередниками.

Пропозиції щодо здійснення періодизації розвитку фінансового сектору України впроваджено в діяльність Головного управління статистики в Сумській області (довідка № 01-16/304-18 від 29.01.2018), щодо визначення системно важливих фінансових посередників – у діяльність ПАТ КБ „Приватбанк” (довідка № 10/1-02 від 09.02.2018) та страхової компанії „Глобал Гарант” (довідка № 148/78 від 28.08.2018), щодо прогнозування фінансового стану страхової компанії – у діяльність ПАТ „НАСК „Оранта” (довідка № 147-Д від 25.06.2018), щодо визначення системного ризику фінансового сектору України – у діяльність товариства „Fx Private Company Ltd” (довідка № 02/220818 від 22.08.2018).

Матеріали дослідження використовуються у освітньому процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін „Фінанси”, „Страхування”, „Фінансова статистика”, „Ринок фінансових послуг”, „Регулювання та нагляд за діяльністю фінансових посередників” (акт від 25.06.2018).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, що викладені в дисертації та виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї й положення, які є результатом особистої роботи здобувача. Внесок автора в праці, опубліковані в співавторстві, наведено у переліку основних публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, викладені у дисертації, доповідалися, обговорювалися й одержали позитивну оцінку на 16 міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях (пп. 32-47 у наведеному в авторефераті списку праць).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 47 наукових праць загальним обсягом 68,22 друк. арк. (особисто – 34,26 друк. арк.), з яких 3 монографії загальним обсягом 47,22 друк. арк. (особисто – 21,07 друк. арк.), 27 статей у наукових виданнях України (з них 23 статті у виданнях, що входять до Index Copernicus, та 13 статей у виданнях, які входять до баз Scopus, Web of Science, DOAJ, EBSCO, UlrichsWeb, RePEc, SIS, ResearchBib) загальним обсягом

17,79 друк. арк. (особисто – 10,73 друк. арк.), 1 стаття у іншому науковому журналі (входить до міжнародних наукометричних баз UlrichsWeb, ResearchVib) загальним обсягом 0,84 друк. арк. (особисто – 0,34 друк. арк.), 16 тез доповідей на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях загальним обсягом 2,37 друк. арк. (особисто – 2,12 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи складає 536 сторінок, основний зміст викладено на 318 сторінках. Дисертація містить 40 таблиць, 20 рисунків та 16 додатків, список використаних джерел налічує 498 найменувань.

ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** розкрито актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи та інформаційну базу дослідження, розкрито наукову новизну та практичну цінність отриманих результатів, характер їх апробації, наведено інформацію про структуру дисертації.

У першому розділі **„Теоретичні засади дослідження поняття „фінансовий нагляд”** поглиблено понятійно-категоріальний апарат дослідження, визначено спільні риси і відмінності між фінансовим наглядом та фінансовим регулюванням, фінансовим контролем й фінансовим моніторингом, запропоновано класифікацію фінансового нагляду.

Критичний аналіз науково-методичних підходів до розуміння сутності фінансового нагляду свідчить про їх незначну кількість, відсутність усталеного розуміння, фрагментарність, суб'єктно-об'єктну неузгодженість, поширену практику визначення фінансового нагляду через інші функції держави у фінансовому секторі. Аналіз вітчизняних нормативно-правових актів з питань фінансового нагляду засвідчив, що в Україні відсутнє законодавче визначення поняття „фінансовий нагляд” або ж здійснюється його ототожнення із фінансовим регулюванням: найближчим за змістом та визначенням у Законі України „Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” є поняття „державне регулювання ринків фінансових послуг”. В рамках структурної декомпозиції поняття „фінансовий нагляд” узагальнено підходи до трактування понять „нагляд”, „установа”, „інститут”, „сектор”, „фінансова установа”, „фінансове посередництво”, „фінансовий посередник”, „фінансовий інститут”, „фінансова система”, „фінансовий ринок” і „фінансовий сектор” та визначено, що зміст фінансового нагляду синтезується поняттями „нагляд”, „фінансовий посередник” і „фінансовий сектор”. Узагальнення науково-методичних підходів до розуміння цих ключових понять дозволило обґрунтувати їх сутність: нагляд – діяльність зі спостереження за станом справ і ситуацією; фінансовий посередник – фінансовий інститут, який здійснює відповідно до отриманих дозволів професійну діяльність на основі залучення і перерозподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів між інституційними секторами; фінансовий сектор – підсистема фінансової системи, в якій відбувається взаємодія фінансових посередників, фінансових регуляторних і наглядових органів, фінансового ринку та систем забезпечення.

У роботі запропоновано визначення фінансового нагляду відповідно до організаційного та управлінського підходів. З позиції організаційного підходу фінансовий нагляд являє собою функцію держави, яка здійснюється уповноваженим органом (уповноваженими органами) влади на засадах їх відповідальності й незалежності зі спостереження за дотриманням фінансовими посередниками вимог, що висуваються щодо їхньої діяльності, та параметрами функціонування фінансового сектору в аспекті його стійкості. В рамках управлінського підходу фінансовий нагляд запропоновано розглядати як комплекс дій уповноваженого органу (уповноважених органів) влади з отримання інформації про стан фінансових посередників та параметри фінансового сектору, перевірки дотримання фінансовими посередниками нормативних вимог та встановлення відповідності функціонування фінансового сектору критеріям стійкості, усунення порушень з боку фінансових посередників та підвищення стійкості фінансового сектору країни.

На основі вивчення понять „регулювання”, „контроль”, „моніторинг”, „фінансове регулювання”, „фінансовий контроль” й „фінансовий моніторинг” та порівняльний аналіз їх мети, об’єктів, суб’єктів і методів фінансового нагляду, фінансового регулювання, фінансового контролю і фінансового моніторингу, в роботі визначено ключові характеристики фінансового нагляду: щодо мети – у процесі фінансового нагляду оцінюється діяльність фінансових посередників лише з точки зору законності (і не оцінюється з точки зору ефективності, доцільності тощо), а функціонування фінансового сектору – з точки зору його стійкості; щодо об’єкта – фінансовий нагляд має дуалістичний об’єкт у складі фінансових посередників та фінансового сектору в цілому; щодо суб’єктів – фінансовий нагляд здійснюється лише уповноваженими державними органами, які можуть застосовувати заходи примусу, при цьому суб’єкт і об’єкт фінансового нагляду не перебувають у організаційній підпорядкованості; щодо методів – фінансовий нагляд здійснюється на систематичній основі і проводиться за допомогою спостереження, перевірки, ревізії і аналізу, але втручання в оперативну, господарську або іншу діяльність об’єкта нагляду не допускається.

Фінансовий нагляд має частково спільну мету з фінансовим контролем і фінансовим регулюванням, спільні об’єкт і суб’єкти із фінансовим регулюванням, а також значною мірою спільний методичний інструментарій із фінансовим контролем і фінансовим моніторингом. Проте наявність суттєвих відмінностей між фінансовим наглядом та фінансовим регулюванням – у методах, між фінансовим наглядом та фінансовим контролем – в об’єкті і суб’єктах, між фінансовим наглядом і фінансовим моніторингом – у меті, об’єкті, суб’єктах і методах створює підґрунтя для відокремлення фінансового нагляду від інших форм діяльності держави та обумовлює його самостійний розвиток. Такий підхід унеможлиблює дублювання функцій держави у фінансовому секторі та сприяє чіткій організації наглядової діяльності.

Систематизація існуючих підходів до класифікації фінансового нагляду засвідчила, що види фінансового нагляду не повністю відображають змістовні і практичні аспекти фінансового нагляду, та актуалізувала проблему розмежування

видів фінансового нагляду. У роботі запропоновано класифікацію фінансового нагляду, що включає традиційні ознаки, зокрема, специфіку організації та здійснення нагляду у різних сегментах фінансового сектору (банківський нагляд, фінансовий нагляд у сфері страхування, діяльності кредитних спілок, недержавного пенсійного забезпечення, цінних паперів та інвестування), об'єкт (мікро- та макропруденційний фінансовий нагляд), структуру фінансового посередника (фінансовий нагляд за окремими фінансовими посередниками та на консолідованій основі), підстава проведення (плановий і позаплановий фінансовий нагляд), рівень суб'єкта (внутрішній і міжнародний фінансовий нагляд) та місце здійснення (виїзний та безвиїзний фінансовий нагляд), і доповнена такими критеріями: час здійснення – ретроспективний, поточний і перспективний фінансовий нагляд; джерела даних – документальний і фактичний; охоплення – комплексний і тематичний; суб'єкт ініціативи – за ініціативою наглядового органу та фінансового посередника.

У другому розділі „**Формування концептуальних засад розвитку фінансового нагляду**” досліджено умови досягнення фінансової стійкості як мети фінансового нагляду, визначено основи стратегічного розвитку фінансового нагляду та обґрунтовано науково-методичний підхід до оцінювання відповідності фінансового нагляду міжнародним стандартам.

Наукові та нормативно-правові підходи до визначення мети фінансового нагляду характеризуються відсутністю єдності, розпорошеністю цілей та підміною мети фінансового нагляду переліком завдань. Поняття „стійкість фінансового сектору” є новим – його виникнення на початку 90 р. ХХ століття пов'язано із цілою низкою криз у фінансовому секторі та комплексом практичних проблем, з яким стикнулися органи грошово-кредитного регулювання і фінансового нагляду. Відносна новизна цього поняття зумовила відсутність єдиного загальноприйнятого і чітко окресленого підходу до його розуміння.

За результатами критичного аналізу та узагальнення науково-методичних підходів до тлумачення сутності поняття „фінансова стійкість” у фінансовій науці та практиці фінансового нагляду в Україні та пострадянських країнах встановлено, що фінансову стійкість розглядають на різних рівнях – як характеристику фінансової системи, фінансового сектору, грошово-кредитної системи, банківської системи, національної і глобальної економіки. У науково-методичних підходах, що склалися у зарубіжній фінансовій науці та практиці фінансового нагляду, для характеристики стійкості фінансового сектору використовуються поняття „financial soundness” і „financial stability”, які часто ототожнюються.

Враховуючи, що у сучасній практиці фінансового нагляду традиційним підходом до визначення сутності поняття „фінансова стійкість” стало його трактування через множину критеріїв, у роботі обґрунтовано, що до стійкості фінансового сектору слід підходити не стільки з позиції функціонування і розвитку фінансового сектору, скільки з позиції підґрунтя її формування. Інкorporація критеріїв надійності, прозорості та ефективності у роботу фінансових посередників, фінансового ринку та наглядових органів дала змогу сформулювати умови досягнення стійкості фінансового сектору. Такий підхід дозволив визначити ключові характеристики фінансової стійкості: системність, множинність, динамічність, обумовленість і комплексність.

У роботі досліджено стратегічні і основоположні документи, які стосуються економічної системи і фінансового сектору, – Стратегію розвитку України до 2020 року, Національну стратегію розвитку „Україна – 2015”, Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року, Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2015 року, Концепцію розвитку ринків небанківських фінансових послуг України на 2013-2014 роки, Стратегію розвитку страхового ринку України на 2012-2021 роки, Концепцію розвитку системи кредитної кооперації, Концепцію Державної цільової економічної програми модернізації ринків капіталу в Україні та базові документи щодо розбудови фінансового нагляду – Стратегію Національного банку України, Концепцію консолідованого нагляду за діяльністю учасників небанківських фінансових груп, Концепцію запровадження пруденційного нагляду за діяльністю професійних учасників фондового ринку, Концепцію запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програму розвитку системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами, Стратегію реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг в Україні на 2012-2017 роки. У більш ранніх документах присутній фрагментарний підхід до визначення сучасного стану та ключових проблем у фінансовому нагляді, в документах останніх років визначення напрямків розвитку фінансового нагляду відбувалося хоча й більш ґрунтовно, проте все ще недостатньо системно.

З метою формування бачення щодо стратегічного розвитку фінансового нагляду у роботі обґрунтовано концептуальні засади його забезпечення (рис. 1).

Методологічно запропонована концепція ґрунтується на поєднанні інституційного, функціонального, структурного і результатного підходів. З точки зору інституційного підходу вона передбачає трансформацію інституційної моделі фінансового нагляду в напрямках оптимізації структури, підвищення незалежності, прозорості та підзвітності. З точки зору функціонального підходу вона визначає проходження фінансовим надглядом незалежних, проте невід’ємних етапів руху від нормативного до емпіричного аналізу, що втілюється у поступальному перегляді наглядових принципів, вимог до фінансових посередників та методичного інструментарію. Структурний підхід відображає взаємозв’язки всередині фінансового сектору в процесі здійснення державою функції фінансового нагляду. З точки зору результатного підходу вона орієнтована на досягнення мети фінансового нагляду.

Потужні конвергентно-інтеграційні процеси на національних і міжнародних фінансових ринках зумовили значні зусилля міжнародної спільноти, спрямовані на уніфікацію принципів фінансового нагляду в різних країнах. Принципи нагляду, визначені міжнародними організаціями, закладають основу для формування й забезпечення ефективності національних систем нагляду за діяльністю фінансових посередників та досягнення базового рівня надійної практики фінансового нагляду.

Рисунок 1 – Концептуальні засади стратегічного розвитку фінансового нагляду

Для узагальненого оцінювання впровадження Основних принципів ефективного банківського нагляду, Ключових принципів страхування та Цілей і принципів регулювання цінних паперів у роботі розроблено шкалу переведення оцінок відповідності фінансового нагляду міжнародним принципам в бали та використано статистичний інструментарій середньої арифметичної зваженої та середньої геометричної (рис. 2).

Середні оцінки дотримання міжнародних принципів фінансового нагляду в досліджених 20 країнах протягом 2014-2017 рр. свідчать, що найвищий рівень впровадження Основних принципів ефективного банківського нагляду – індекс впровадження – в середньому складає 0,83; впровадження Ключових принципів страхування та Цілей і принципів регулювання цінних паперів є дещо нижчим: індекси впровадження на рівні 0,76 і 0,75 відповідно.

Серед усіх міжнародних принципів фінансового нагляду найбільш проблемною залишається практична реалізація принципів, пов'язаних із забезпеченням належного рівня інституційної, операційної та фінансової незалежності, а також підзвітності наглядових органів.

Відповідно до результатів розрахунків найвищий рівень відповідності банківського нагляду міжнародним принципам спостерігається у Канаді, Великій Британії, Гонконгу, США та ПАР. Слід звернути увагу, що в досліджуваних країнах не виявлено дуже високу відповідність нагляду в сфері страхування і нагляду в сфері цінних паперів. Високий рівень відповідності банківського нагляду міжнародним принципам зафіксовано у Австрії, Болгарії, Китаї, Німеччині, Данії, Грузії, Індії, Японії, Республіці Корея, Росії та Туреччині, нагляду у сфері страхування – в Канаді, Китаї, Данії, Гонконгу, Індонезії, Ірландії та США, нагляду у сфері цінних паперів – в Канаді, Китаї, Гонконгу, Республіці Корея та США. Середній рівень відповідності банківського нагляду міжнародним принципам характерний для Молдови та Нової Зеландії, нагляду у сфері страхування – для Нової Зеландії, Туреччини та ПАР, нагляду в сфері цінних паперів – для ПАР. Низький рівень відповідності міжнародним стандартам спостерігався лише стосовно нагляду в сфері цінних паперів у Росії. Що стосується узагальнюючої оцінки, то усі країни, для яких можливе проведення відповідних обчислень, – Канада, Китай, Гонконг, США та ПАР – визначаються як країни із високим рівнем відповідності фінансового нагляду міжнародним принципам. Запропонований підхід дозволяє визначати динаміку розбудови і покращення фінансового нагляду як у цілому, так і у різних сегментах фінансового сектору, а також чітко ідентифікувати ключові напрями подальшого розвитку фінансового нагляду.

У третьому розділі „Сучасний розвиток фінансового нагляду в Україні” досліджено інституційну структуру та незалежність фінансового нагляду, розроблено періодизацію розвитку фінансового сектору та удосконалення фінансового нагляду, здійснено узагальнююче оцінювання дотримання вимог у банківському секторі, розкрито положення нагляду за діяльністю небанківських фінансових посередників.

1. Формування вихідних даних	Визначення на основі Звітів країн Програми оцінювання фінансового сектору (FSAPs) за 2014-2017 рр. кількості принципів, які відповідають Основним принципам ефективного банківського нагляду (bcp_C), переважно відповідають (bcp_{LC}), переважно не відповідають (bcp_{MNC}), не відповідають (bcp_{NC}) та не застосовуються (bcp_{NA}); спостерігаються відповідно до Ключових принципів страхування (icp_O), переважно спостерігаються (icp_{LO}), частково спостерігаються (icp_{PO}), не спостерігаються (icp_{NO}) та не застосовуються (icp_{NA}); повністю ($opsr_{FI}$), широко ($opsr_{BI}$) й частково впроваджені ($opsr_{PI}$) та не впроваджені ($opsr_{NI}$) відповідно Цілей та принципів регулювання цінних паперів																																																																																																														
2. Переведення оцінок імплементації принципів у бали	<p style="text-align: center;">Шкала переведення в бали оцінок відповідності фінансового нагляду міжнародним принципам</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 25%;">Оцінка</th> <th style="width: 10%;">Бал</th> <th style="width: 25%;">Оцінка</th> <th style="width: 10%;">Бал</th> <th style="width: 25%;">Оцінка</th> <th style="width: 10%;">Бал</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td colspan="2">Основні принципи ефективного банківського нагляду (BCPs)</td> <td colspan="2">Ключові принципи страхування (ICP)</td> <td colspan="2">Цілі та принципи регулювання цінних паперів (OPSR)</td> </tr> <tr> <td>Відповідає (Compliant, C)</td> <td>1,00</td> <td>Спостерігається (Observed, O)</td> <td>1,00</td> <td>Повністю впроваджений (Fully implemented, FI)</td> <td>1,00</td> </tr> <tr> <td>Переважно відповідає (Largely compliant, LC)</td> <td>0,75</td> <td>Переважно спостерігається (Largely observed, LO)</td> <td>0,75</td> <td>Широко впроваджений (Broadly implemented, BI)</td> <td>0,66</td> </tr> <tr> <td>Переважно не відповідає (Materially non-compliant, MNC)</td> <td>0,5</td> <td>Частково спостерігається (Partly observed, PO)</td> <td>0,5</td> <td>Частково впроваджений (Partly implemented, PI)</td> <td>0,33</td> </tr> <tr> <td>Не відповідає (Non-compliant, NC)</td> <td>0,25</td> <td>Не спостерігається (Not observed, NO)</td> <td>0,25</td> <td>Не впроваджений (Not implemented, NI)</td> <td>0,00</td> </tr> <tr> <td>Не застосовується (Not applicable, NA)</td> <td>0,00</td> <td>Не застосовується (Not applicable, NA)</td> <td>0,00</td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	Оцінка	Бал	Оцінка	Бал	Оцінка	Бал	Основні принципи ефективного банківського нагляду (BCPs)		Ключові принципи страхування (ICP)		Цілі та принципи регулювання цінних паперів (OPSR)		Відповідає (Compliant, C)	1,00	Спостерігається (Observed, O)	1,00	Повністю впроваджений (Fully implemented, FI)	1,00	Переважно відповідає (Largely compliant, LC)	0,75	Переважно спостерігається (Largely observed, LO)	0,75	Широко впроваджений (Broadly implemented, BI)	0,66	Переважно не відповідає (Materially non-compliant, MNC)	0,5	Частково спостерігається (Partly observed, PO)	0,5	Частково впроваджений (Partly implemented, PI)	0,33	Не відповідає (Non-compliant, NC)	0,25	Не спостерігається (Not observed, NO)	0,25	Не впроваджений (Not implemented, NI)	0,00	Не застосовується (Not applicable, NA)	0,00	Не застосовується (Not applicable, NA)	0,00																																																																						
Оцінка	Бал	Оцінка	Бал	Оцінка	Бал																																																																																																										
Основні принципи ефективного банківського нагляду (BCPs)		Ключові принципи страхування (ICP)		Цілі та принципи регулювання цінних паперів (OPSR)																																																																																																											
Відповідає (Compliant, C)	1,00	Спостерігається (Observed, O)	1,00	Повністю впроваджений (Fully implemented, FI)	1,00																																																																																																										
Переважно відповідає (Largely compliant, LC)	0,75	Переважно спостерігається (Largely observed, LO)	0,75	Широко впроваджений (Broadly implemented, BI)	0,66																																																																																																										
Переважно не відповідає (Materially non-compliant, MNC)	0,5	Частково спостерігається (Partly observed, PO)	0,5	Частково впроваджений (Partly implemented, PI)	0,33																																																																																																										
Не відповідає (Non-compliant, NC)	0,25	Не спостерігається (Not observed, NO)	0,25	Не впроваджений (Not implemented, NI)	0,00																																																																																																										
Не застосовується (Not applicable, NA)	0,00	Не застосовується (Not applicable, NA)	0,00																																																																																																												
3. Визначення індексів відповідності нагляду міжнародним принципам	<ul style="list-style-type: none"> • банківського нагляду: $I_{BCPs} = \frac{1,00 \cdot bcp_C + 0,75 \cdot bcp_{LC} + 0,50 \cdot bcp_{MNC} + 0,25 \cdot bcp_{NC}}{bcp_C + bcp_{LC} + bcp_{MNC} + bcp_{NC} + bcp_{NA}}$ • фінансового нагляду у сфері страхування: $I_{ICP} = \frac{1,00 \cdot icp_O + 0,75 \cdot icp_{LO} + 0,50 \cdot icp_{PO} + 0,25 \cdot icp_{NO}}{icp_O + icp_{LO} + icp_{PO} + icp_{NO} + icp_{NA}}$ • фінансового нагляду у сфері цінних паперів; $I_{OPSR} = \frac{1,00 \cdot opsr_{FI} + 0,66 \cdot opsr_{BI} + 0,33 \cdot opsr_{PI}}{opsr_{FI} + opsr_{BI} + opsr_{PI} + opsr_{NI}}$ • фінансового нагляду в цілому: $I_{FSP} = \sqrt[3]{I_{BCPs} \cdot I_{ICP} \cdot I_{OPSR}}$ 																																																																																																														
4. Розрахунок індексів відповідності та аналітична інтерпретація результатів	<p style="text-align: center;">Індекси відповідності фінансового нагляду країн світу міжнародним стандартам у 2014-2017 рр.</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; text-align: center;"> <thead> <tr> <th></th> <th>I_{BCPs}</th> <th>I_{ICP}</th> <th>I_{OPSR}</th> <th>I_{FSP}</th> <th></th> <th>I_{BCPs}</th> <th>I_{ICP}</th> <th>I_{OPSR}</th> <th>I_{FSP}</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Австрія</td> <td>0,88</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>Індонезія</td> <td></td> <td>0,74</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Болгарія</td> <td>0,76</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>Ірландія</td> <td></td> <td>0,81</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Канада</td> <td>0,91</td> <td>0,85</td> <td>0,86</td> <td>0,87</td> <td>Японія</td> <td>0,85</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>КНР</td> <td>0,87</td> <td>0,79</td> <td>0,78</td> <td>0,81</td> <td>Південна Корея</td> <td>0,75</td> <td></td> <td>0,80</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Німеччина</td> <td>0,78</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>Молдова</td> <td>0,66</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Данія</td> <td>0,81</td> <td>0,77</td> <td></td> <td></td> <td>Нова Зеландія</td> <td>0,71</td> <td>0,65</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Велика Британія</td> <td>0,92</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>Російська Федерація</td> <td>0,77</td> <td></td> <td>0,49</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Грузія</td> <td>0,78</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>Туреччина</td> <td>0,84</td> <td>0,70</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Гонконг</td> <td>0,97</td> <td>0,79</td> <td>0,85</td> <td>0,87</td> <td>США</td> <td>0,91</td> <td>0,78</td> <td>0,84</td> <td>0,84</td> </tr> <tr> <td>Індія</td> <td>0,84</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>Південна Африка</td> <td>0,93</td> <td>0,72</td> <td>0,66</td> <td>0,76</td> </tr> </tbody> </table> <p>Відповідність є дуже високою, якщо індекси належать діапазону [0,90; 1,00], високою – [0,75; 0,90], середньою – [0,50; 0,75]; низькою – [0,10; 0,50], дуже низькою – [0; 0,10).</p>		I_{BCPs}	I_{ICP}	I_{OPSR}	I_{FSP}		I_{BCPs}	I_{ICP}	I_{OPSR}	I_{FSP}	Австрія	0,88				Індонезія		0,74			Болгарія	0,76				Ірландія		0,81			Канада	0,91	0,85	0,86	0,87	Японія	0,85				КНР	0,87	0,79	0,78	0,81	Південна Корея	0,75		0,80		Німеччина	0,78				Молдова	0,66				Данія	0,81	0,77			Нова Зеландія	0,71	0,65			Велика Британія	0,92				Російська Федерація	0,77		0,49		Грузія	0,78				Туреччина	0,84	0,70			Гонконг	0,97	0,79	0,85	0,87	США	0,91	0,78	0,84	0,84	Індія	0,84				Південна Африка	0,93	0,72	0,66	0,76
	I_{BCPs}	I_{ICP}	I_{OPSR}	I_{FSP}		I_{BCPs}	I_{ICP}	I_{OPSR}	I_{FSP}																																																																																																						
Австрія	0,88				Індонезія		0,74																																																																																																								
Болгарія	0,76				Ірландія		0,81																																																																																																								
Канада	0,91	0,85	0,86	0,87	Японія	0,85																																																																																																									
КНР	0,87	0,79	0,78	0,81	Південна Корея	0,75		0,80																																																																																																							
Німеччина	0,78				Молдова	0,66																																																																																																									
Данія	0,81	0,77			Нова Зеландія	0,71	0,65																																																																																																								
Велика Британія	0,92				Російська Федерація	0,77		0,49																																																																																																							
Грузія	0,78				Туреччина	0,84	0,70																																																																																																								
Гонконг	0,97	0,79	0,85	0,87	США	0,91	0,78	0,84	0,84																																																																																																						
Індія	0,84				Південна Африка	0,93	0,72	0,66	0,76																																																																																																						

Рисунок 2 – Оцінювання відповідності фінансового нагляду країни міжнародним принципам

В Україні діє секторна модель фінансового нагляду. За результатами розгляду міжнародних принципів незалежності наглядових органів у роботі розроблено систему критеріїв інституційної незалежності: строк перебування на посаді, умови та процедури призначення й звільнення керівництва (керівника та топ-менеджменту), членство керівництва в політичних партіях; операційної незалежності: встановлення норм, правил, вимог щодо діяльності фінансових посередників, повноваження щодо зміни організаційної структури, зміни керівництва та ініціювання банкрутства фінансових посередників, процедура скасування рішень наглядового органу, уникнення конфліктів інтересів, захист конфіденційної та службової інформації, взаємодія з міжнародними організаціями та науково-дослідницькими установами, вплив громадськості на ухвалення рішень наглядового органу; фінансової незалежності: формування внутрішньої організаційної структури, формування бюджету, структура бюджету, процедура здійснення фінансового контролю.

На основі визначених та пояснених рейтингових оцінок за усіма критеріями для НБУ, Нацкомфінпослуг і НКЦПФР обчислено дифузні індекси незалежності, значення яких знаходяться в діапазоні [-1; 1] (рис. 3).

Серед органів фінансового нагляду в Україні НБУ має найвищий рівень незалежності, а Нацкомфінпослуг і НКЦПФР потребують підвищення передусім інституційної та фінансової незалежності. Інституційна незалежність лише НБУ була визначена як висока, у той час як Нацкомфінпослуг та НКЦПФР мали середній рівень інституційної незалежності. Операційна незалежність усіх органів фінансового нагляду в Україні є високою. Найскладніша ситуація із фінансовою незалежністю: її середній рівень спостерігається у НБУ, у той час як для Нацкомфінпослуг і НКЦПФР зафіксовано дуже низький рівень фінансової незалежності.

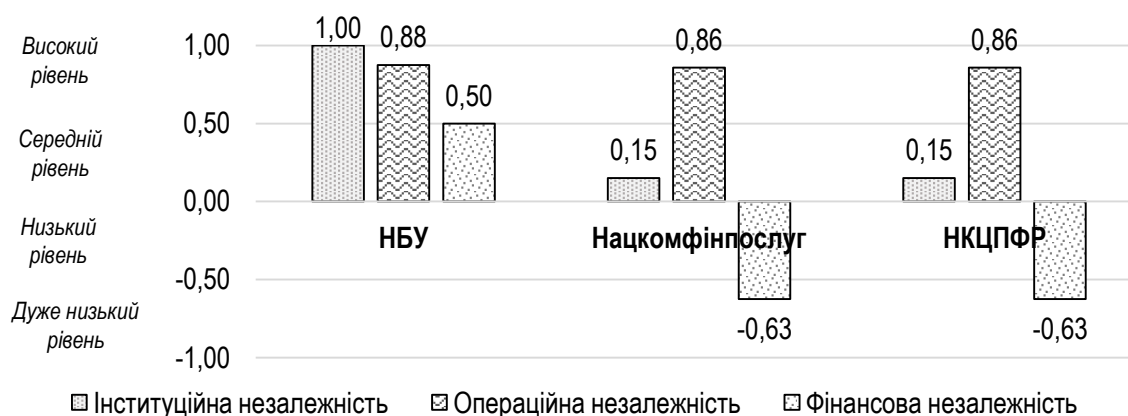

Рисунок 3 – Дифузні індекси незалежності органів фінансового нагляду України

Основними напрямками підвищення незалежності наглядових органів в Україні мають стати формування їх належного захисту від політичного тиску, включення бездоганної ділової репутації до складу вимог щодо призначення на вищі посади в усіх наглядових органах, призначення керівників наглядових органів парламентом, удосконалення вимог щодо уникнення конфлікту інтересів та захисту конфіденційної й службової інформації, активізація міжнародної співпраці органів

фінансового нагляду, перехід до фінансування функції фінансового нагляду фінансовим сектором та підвищення професійних стандартів роботи.

Оскільки за роки існування фінансовий сектор України виступав як рушієм економічного зростання і фінансового розвитку, так і джерелом фінансово-економічних криз, важливого значення набуває періодизація розвитку фінансового сектору у контексті завчасного коригування фінансового нагляду. Для вирішення цього завдання у роботі на основі низки показників діяльності банків, страхових компаній, кредитних спілок, ломбардів, фінансових компаній, недержавних пенсійних фондів та ринку цінних паперів застосовано ієрархічний метод кластерного аналізу (рис. 4) та встановлено етапи розвитку фінансового сектору.

Періодизація розвитку фінансового нагляду є вторинною відносно періодизації розвитку фінансового сектору і була складена на основі аналізу змін у нормативно-правовому забезпеченні фінансового нагляду в рамках визначених періодів розвитку фінансового сектору.

Узагальнюючу оцінку дотримання економічних нормативів банківської діяльності було отримано в наступні етапи: формування масиву даних економічних нормативів за 2003-2017 рр.; z-стандартизація значень нормативів; формування вектору-еталону $E = (e_1, e_2, \dots, e_n)$ залежно від рекомендованих значень для нормативів; визначення евклідової відстані l_t між вектором-еталоном та кожною точкою $Y = (y_{1t}, y_{2t}, \dots, y_{nt})$ періоду t ; обчислення інтегрального показника дотримання вимог банківської діяльності $IBR_t = 1 - \frac{l_t}{\bar{l} + m \times \sigma_t}$. Враховуючи вилучення періодів із незадовільним рівнем

дотримання вимог банківської діяльності, дуже низький рівень спостерігався у 3 місяцях, низький – у 34 місяцях, середній – у 54 місяцях, високий – у 36 місяцях (рис. 5).

На основі обчислення коефіцієнтів кореляції для різних градацій інтегрального показника встановлено, що зі зростанням рівня дотримання вимог банківської діяльності послаблюється обернений вплив на нього таких нормативів як миттєва ліквідність, максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента, інвестування в цінні папери окремо за кожною установою. Взаємозв'язок між нормативами достатності (адекватності) регулятивного капіталу, поточної ліквідності, максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами та рівнем дотримання вимог банківської діяльності при переході від низького до середнього рівня та від середнього до високого рівня є різноспрямованим, проте в цілому він послаблюється.

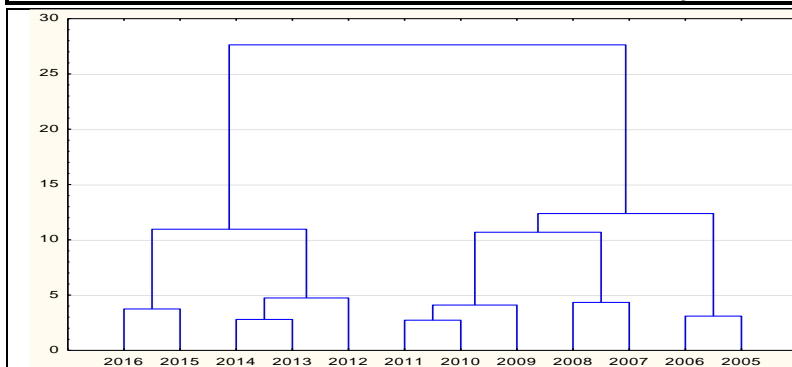
Взаємозв'язок між нормативом загальної суми інвестування та рівнем дотримання вимог банківської діяльності є слабким, хоча при зміні рівня дотримання з низького на середній і високий він змінює характер з прямого на обернений. Послаблення оберненого впливу і зміна його на прямий спостерігається щодо таких економічних нормативів як регулятивний капітал та великі кредитні ризики.

1. Відбір показників функціонування фінансового сектору

Банки: B_1 – активи, млн грн; B_2 – кредити, надані клієнтам, млн грн; B_3 – вкладення в цінні папери та інші форми участі в капіталі, млн грн; B_4 – власний капітал, млн грн; B_5 – кошти суб'єктів господарювання, млн грн; B_6 – кошти фізичних осіб, млн грн
Страхові компанії: IC_1 – кількість укладених договорів страхування, млн шт.; IC_2 – активи, млн грн; IC_3 – сформовані страхові резерви, млн грн; IC_4 – валові страхові премії, млн грн; IC_5 – валові страхові виплати, млн грн
Недержавні пенсійні фонди: PF_1 – активи, млн грн; PF_2 – кількість учасників, тис. осіб; PF_3 – кількість пенсійних контрактів, млн грн; PF_4 – пенсійні внески, млн грн; PF_5 – пенсійні виплати, млрд грн
Кредитні спілки: CU_1 – активи, млн грн; CU_2 – капітал, млн грн; CU_3 – дохід, млн грн; CU_4 – кредити, надані членам, млн грн; CU_5 – внески членів на депозитні рахунки, млн грн
Фінансові компанії: FC_1 – активи, млн грн; FC_2 – обсяг наданих фінансових послуг, млн грн
Ломбарди: PS_1 – активи, млн грн; PS_2 – власний капітал, млн грн; PS_3 – надані фінансові кредити під заставу, млн грн; PS_4 – вартість майна, прийнятого в заставу, млн грн; PS_5 – дохід, млн грн
Ринок цінних паперів: SM_1 – обсяг торгів, млрд грн; SM_2 – обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі, млрд грн; SM_3 – випуск акцій, млн грн; SM_4 – випуск облігацій підприємств, млн грн; SM_5 – капіталізація лістингових компаній підприємств, млрд грн

2. Z-стандартизація показників функціонування фінансового сектору

3. Застосування ієрархічного методу кластерного аналізу для визначення періодів розвитку фінансового сектору

Періоди розвитку фінансового сектору:

- 2005-2006 рр. – зростання;
- 2007-2008 рр. – пік, спад;
- 2009-2011 р. – криза, післякризове відновлення;
- 2012-2014 рр. – пік, спад;
- 2015-2016 рр. – криза

4. Визначення особливостей удосконалення і трансформації фінансового нагляду у різні періоди розвитку фінансового сектору

2005-2006 рр.: підвищення вимог до регулятивного капіталу банків при здійсненні окремих операцій; удосконалення розрахунку економічних нормативів банків, що стосуються інсайдерів; удосконалення формування резервів банків за кредитними операціями в іноземній валюті та резервів під дебіторську заборгованість; зміна порядку визначення рейтингових оцінок банків за системою CAMELS; упорядкування діяльності страховиків-нерезидентів
2007-2008 рр.: удосконалення порядку формування і використання резерву за кредитними операціями банків; зміни у визначенні фінансового стану позичальників та категорії кредиту; підвищення вимог до регулятивного капіталу банків та впровадження нового нормативу адекватності регулятивного капіталу; зміна порядку формування резервів під операції банків з цінними паперами; удосконалення корпоративного управління в банках; зміна порядку фінансового оздоровлення, ліквідації та реорганізації банків; заходи щодо підвищення капіталізації банків; конкретизація вимог щодо рейтингу, укладання договорів, здійснення посередницької діяльності страховиками-нерезидентами; удосконалення порядку оприлюднення інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів, страхових компаній; удосконалення нормативів діяльності для кредитних спілок; активізація роботи із підвищення інституційної спроможності наглядових органів
2009-2011 рр.: підвищення вимог до статутного капіталу банків; перегляд порядку врахування субординованого боргу в капіталі банку; зміна порядку реорганізації банків та роботи тимчасової адміністрації; удосконалення розрахунку нормативів адекватності капіталу, ліквідності та інвестування; зміна порядку та підстав проведення планових і позапланових інспекційних перевірок; зміна правил формування, обліку та розміщення страхових резервів для страхових компаній pop-life; обмеження сумісництва діяльності фінансових установ з надання певних видів фінансових послуг
2012-2014 рр.: підвищення вимог до капіталу новостворюваних банків, а також впровадження поетапного зростання регулятивного капіталу банків; впровадження порядку визначення та нагляду за діяльністю банківських груп та системно важливих банків; удосконалення визначення економічних нормативів банків та удосконалення корпоративного управління у банках; удосконалення вимог щодо розкриття інформації фінансовими установами та уточнення переліку фінансових послуг
2015-2016 рр.: категоризація банків за бізнес-моделями та доповнення системи CAMELS новим компонентом; жорсткий контроль за операціями банків із пов'язаними особами; удосконалення підходу щодо визначення банками розміру кредитного ризику; удосконалення фінансових нормативів діяльності фінансових установ; запровадження нагляду на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами; удосконалення розкриття фінансовими посередниками інформації; встановлення обов'язкових критеріїв та нормативів достатності, диверсифікованості та якості активів страхових компаній

Рисунок 4 – Періодизація розвитку фінансового сектору і фінансового нагляду в Україні у 2005-2016 рр.

Окрім банківського нагляду, в Україні здійснюється фінансовий нагляд за діяльністю страхових компаній, кредитних спілок, компаній з управління активами

та осіб, що здійснюють управління активами недержавних пенсійних фондів, професійними учасниками фондового ринку, що здійснюють торгівлю цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність клірингову діяльність, організацію торгівлі на фондовому ринку, а також інституційних інвесторів. У роботі фінансові нормативи їх діяльності структуровано за такими напрямками: адекватність капіталу, ліквідність та платоспроможність, управління істотними ризиками, диверсифікація активів та інші аспекти діяльності небанківських фінансових посередників.

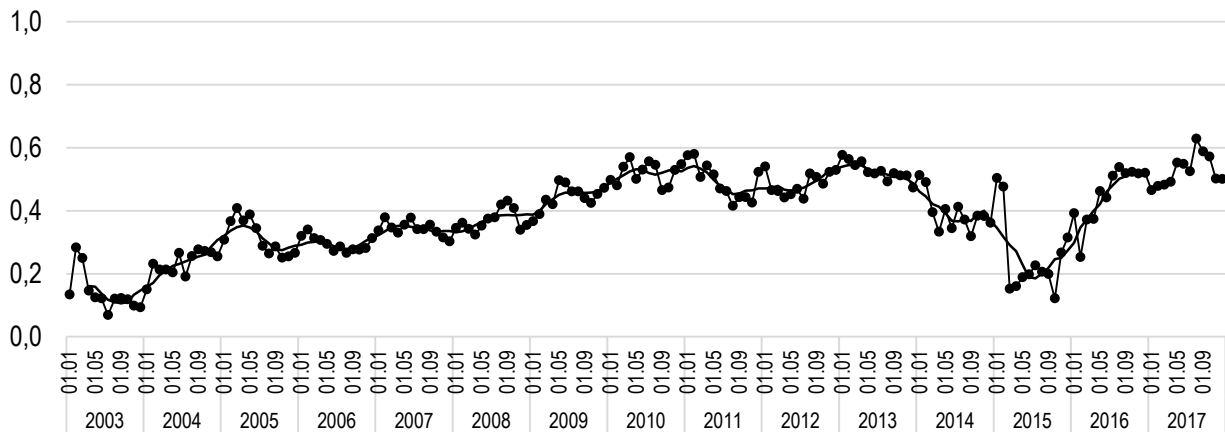

Рисунок 5 – Інтегральний показник дотримання вимог банківської діяльності в Україні у 2003-2017 рр.

У четвертому розділі „Удосконалення нагляду за діяльністю фінансових посередників” розроблено науково-методичні підходи до прогнозування фінансового стану банків і страхових компаній та визначення нормативу достатності регулятивного капіталу банків.

Враховуючи виведення значної кількості фінансових посередників з ринку в останні роки, було сформовано вибірку із 54 банків (з-серед яких 27 банків було ліквідовано, а 27 установ продовжили діяльність) та 12 страхових компаній (серед яких 6 припинили діяльність і 6 нормально працюють).

Для відбору предикторів для включення в модель було здійснено перевірку значущості визначених за даними фінансової звітності 37 показників діяльності банків та 31 показника діяльності страхових компаній за допомогою двовибірною F -тесту для дисперсій, алгоритму Фаррара – Глобера та розрахунку парних коефіцієнтів кореляції. На основі цього у роботі сформовано остаточний перелік предикторів для побудови регресійних моделей прогнозування фінансового стану посередників (табл. 1): для банків – співвідношення між адміністративними та іншими операційними витратами і активами x_2 , процентними доходами і активами x_3 , цінними паперами до погашення і активами x_4 , коштами клієнтів і зобов’язаннями x_{21} та між комісійними доходами і комісійними витратами x_{35} ; для страхових компаній – чиста рентабельність власного капіталу x_7 , оборотність активів x_{11} , показник ризику страхування x_{23} та показник змін у капіталі x_{27} .

Обчислення теоретичних значень функції продемонструвало, що за лінійної регресії значення функції для деяких фінансових посередників виходять за межі [0; 1]. Враховуючи значення критеріїв якості рівнянь та процент передбачених банкрутств, для прогнозування фінансового стану посередників доцільно використовувати logit- і probit-регресії. Запропонований науково-методичний підхід дасть змогу чітко провести межу між фінансово стійкими фінансовими посередниками та фінансовими посередниками, що мають проблеми у діяльності та ознаки банкрутів, що покращить якість наглядової діяльності та дозволить органам фінансового нагляду завчасно передбачати фінансовий стан фінансових посередників та вживати необхідних дій.

Таблиця 1 – Рівняння регресії для прогнозування фінансового стану фінансових посередників

Вид регресійного рівняння	Фінансові посередники	
	Банки	Страхові компанії
Лінійне	$p = 0,454 - 8,980 x_2 + 0,742 x_3 + 3,633 x_4 - 0,119 x_{21} + 0,00003 x_{35}$	$p = 1,010 - 0,330 x_7 - 0,020 x_{11} - 0,570 x_{23} - 0,070 x_{27}$
Logit	$p = \frac{1}{1 + e^{-(-4,678 - 341,935x_2 - 1,575x_3 - 9,767x_4 + 8,617x_{21} + 0,006x_{35})}}$	$p = \frac{1}{1 + e^{-(-32,414 - 1,270x_7 - 2,378x_{11} - 43,191x_{23} + 5,065x_{27})}}$
Probit	$p = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{(-1,921 - 1,43205x_2 - 0,492x_3 - 3,872x_4 + 3,607x_{21} - 0,004x_{35})^2}{2}} dz$	$p = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{(9,583 - 6,774x_7 + 1,281x_{11} - 1,786x_{23} - 2,091x_{27})^2}{2}} dz$

Розробка науково-методичного підходу до визначення рівня достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків ґрунтувалася на визначенні композитного індикатора дотримання нормативів банківської діяльності з використанням багатокритеріальної аналітичної згортки. Такий підхід сприяв визначенню внеску кожної з компонент – „достатність регулятивного капіталу – хеджування кредитних ризиків” та „забезпечення ліквідності – обмеження інвестування” – у загальний рівень дотримання вимог банківської діяльності. Для формування оптимізаційної задачі для визначення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу здійснено перехід від багатofакторного регресійного рівняння композитного індикатора до однофакторного та визначено її обмеження і умову (рис. 6). Розв’язок оптимізаційної задачі – визначення максимального рівня нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу та забезпечення мінімально допустимого рівня дотримання вимог банківської діяльності – дозволив визначити, що норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу в Україні у фінансово-економічних умовах, що склалися, не повинен перевищувати позначку в 15,1%.

У п’ятому розділі „**Розвиток макропруденційного інструментарію фінансового нагляду**” обґрунтовано науково-методичні підходи до оцінювання системної важливості фінансових посередників, системного ризику фінансового сектору та взаємозв’язків між фінансовою стійкістю та фінансовим і соціально-економічним розвитком країн.

1. Формування вихідних даних – значень економічних нормативів банківської діяльності та розподіл їх за компонентами композитного індикатора	
Компонента AC „достатність регулятивного капіталу – хеджування кредитних ризиків” (ac_i)	Компонента LI „забезпечення ліквідності – обмеження інвестування” (li_i)
<p>„+” Н1 – регулятивний капітал, млн грн; Н2 – норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу, %;</p> <p>„-” Н4 – норматив миттєвої ліквідності, %; Н5 – норматив поточної ліквідності, %; Н6 – норматив короткострокової ліквідності, %</p>	<p>„+” Н7 – норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, %; Н8 – норматив великих кредитних ризиків, %; Н9 – норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов’язаними з банком особами, %;</p> <p>„-” Н11 – норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою, %; Н12 – норматив загальної суми інвестування, %</p>
2. Стандартизація значень економічних нормативів	
$AC_{stand_i}^+ = \frac{ac_i - \min\{ac_i\}}{\max\{ac_i\} - \min\{ac_i\}}$ $AC_{stand_i}^- = \frac{\max\{ac_i\} - ac_i}{\max\{ac_i\} - \min\{ac_i\}}$	$LI_{stand_i}^+ = \frac{li_i - \min\{li_i\}}{\max\{li_i\} - \min\{li_i\}}$ $LI_{stand_i}^- = \frac{\max\{li_i\} - li_i}{\max\{li_i\} - \min\{li_i\}}$
3. Обчислення значень компонент та композитного індикатора дотримання нормативів банківської діяльності	
$EN_t = \frac{\sum_{i=1}^n AC_{norm_i}^+ \times \sum_{i=1}^n LI_{norm_i}^+}{\sum_{i=1}^n AC_{norm_i}^- \times \sum_{i=1}^n LI_{norm_i}^-}$	
4. Побудова багатофакторної залежності між EN_t та AC і LI	
$EN = 14,981 + 8,584 AC + 0,377 LI, EN = 0,712 AC + 0,031 LI, \Delta_1 = 0,995, \Delta_2 = 0,005$	
5. Формалізація багатофакторної авторегресійної функції залежності між результативною ознакою – нормативом достатності (адекватності) регулятивного капіталу (N_2) та факторними ознаками – N_2, AC та EN , зсунутими на відповідний лаг $N_2^* = 0,807 + 0,953 N_{2,t-1} + 0,062 AC_{t-1} - 0,004 EN_{t-1}$	
6. Визначення обмежень оптимізаційної задачі:	
<ul style="list-style-type: none"> формалізація залежності між стандартизованими коефіцієнтами компонент на основі отриманого багатофакторного регресійного рівняння: $k_1(k_2) = 1,1400 - 0,0003 k_1^3 + 0,0150 k_1^2 - 0,2518 k_1$ формалізація умови мінімально допустимого рівня нормативів банківської діяльності: $\min (EN(k_1) - \Delta EN) EN(k_1) \geq EN(k_1)$ 	
7. Формування і розв’язок оптимізаційної задачі:	
$N_2^* = d_0 + d_1 N_{2,t-p} + d_2 AC_{t-p} + d_3 EN_{t-p} \rightarrow \max$ $\begin{cases} \min (EN(k_1) - \Delta EN) EN(k_1) \geq EN(k_1) \\ k_1 = \frac{-b_2 LI \pm \sqrt{b_2^2 LI^2 - 3b_1 LI \times AC - 3b_3 b_1 LI^2}}{3b_1 LI} \end{cases}; N_2 = 15,1\%$	

Рисунок 6 – Науково-методичний підхід до визначення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків

Фінансова криза продемонструвала занадто високу залежність фінансового сектору від системно важливих фінансових посередників, а уряди багатьох країн світу вимушені були їх підтримати. Оскільки як у зарубіжній, так і у вітчизняній практиці фінансового нагляду набагато більш розробленими залишаються питання визначення і нагляду за діяльністю системно важливих банків, аніж системно важливих небанківських фінансових посередників, у роботі запропоновано науково-методичний підхід, що може бути застосований до різних видів фінансових посередників (рис. 7).

В результаті апробації підходу встановлено, що у 2010 р. системно важливих банків було лише 3 – „Приватбанк”, „Райффайзен банк Аваль”, „Банк Форум”, а у 2011 р. – тільки 2 – „Приватбанк”, „Укрсиббанк”, то у 2012-2014 рр. системно важливим був визначений лише „Приватбанк”. До 2015 р. не було

системно важливих банків ані з середнім, ані з високим рівнем ризику. У 2015 р. кількість системно важливих банків сягнула 10, серед яких „Укрексімбанк” мав високий рівень ризику, „Промінвестбанк” – середній, „Ощадбанк”, „Приватбанк”, „Укрсоцбанк”, „Райффайзен банк Аваль”, „Альфа-банк”, „Сбербанк” і „ПУМБ” – низький. У 2016 р. кількість системно важливих банків скоротилася до 6, проте ризик „Приватбанку” підвищився з низького до середнього, а „Укрексімбанку” – знизився з високого до середнього. У 2016 році системно важливими банками з низьким рівнем ризику стали „Ощадбанк”, „Укрсиббанк”, „Альфа-банк” та „Сбербанк”.

1. Визначення часткових рейтингів системної важливості фінансових посередників (s_{ij})															
Значення	s_{ij}	Значення	s_{ij}												
<i>Ринкова частка фінансового посередника (MS_i), %</i>															
$MS_i > 10$	4	$MS_i \in (3; 5]$	2												
$MS_i \in (5; 10]$	3	$MS_i \in [1; 3]$	1												
<i>Коефіцієнт фінансової автономії (DER_i)</i>															
$DER_i \leq 0$	4	$DER_i > 0, DER_i - \overline{DER} \in (\sigma_{DER_i}; 2\sigma_{DER_i}]$	2												
$DER_i > 0, DER_i - \overline{DER} > 2\sigma_{DER_i}$	3	$DER_i > 0, DER_i - \overline{DER} \in [0; \sigma_{DER_i}]$	1												
<i>Коефіцієнт рентабельності активів (ROA_i)</i>															
$ROA_i \leq 0$	4	$ROA_i > 0, ROA_i - \overline{ROA} \in (\sigma_{ROA_i}; 2\sigma_{ROA_i}]$	2												
$ROA_i > 0, ROA_i - \overline{ROA} > 2\sigma_{ROA_i}$	3	$ROA_i > 0, ROA_i - \overline{ROA} \in [0; \sigma_{ROA_i}]$	1												
<i>Ступінь взаємозв'язків з іншими фінансовими посередниками</i>															
Фінансовий посередник входить до складу глобально важливих страховиків, глобально важливих банків чи міжнародних фінансових конгломератів			4												
Фінансовий посередник входить до міжнародних, відмінних від вищезазначених, фінансових груп та фінансово-промислових груп			3												
Фінансовий посередник входить до вітчизняних фінансових груп			2												
Фінансовий посередник входить до вітчизняних фінансово-промислових груп			1												
<p>2. Обчислення загального рейтингу системної важливості фінансового посередника: $SI_i = \sum_{i=1}^n d_{si} \times si_{ij}$,</p> <p>$d_{si}$ – вагові коефіцієнти ($d_{MS} = 0,4$, $d_{DER} = d_{ROA} = 0,25$, $d_{CI} = 0,10$). Фінансовий посередник не вважається системно важливим, якщо $SI_i \in [0; 2,0)$, фінансовий посередник є системно важливим з низьким рівнем ризику, якщо $SI_i \in [2,0; 3,0)$, фінансовий посередник є системно важливим із середнім рівнем ризику, якщо $SI_i \in [3,0; 3,5)$, фінансовий посередник є системно важливим з високим рівнем ризику, якщо $SI_i \in [3,5; 4,0]$.</p>															
<p>3. Визначення системної важливості фінансових посередників (їх кількості, обсягу активів, власного капіталу тощо) та аналіз взаємозв'язків між показниками їх діяльності та макроекономічними показниками</p>															
<p>Кількість системно важливих банків та поп-ліф страхових компаній України у 2010-2016 рр.</p> <table border="1"> <caption>Кількість системно важливих банків та поп-ліф страхових компаній України у 2010-2016 рр.</caption> <thead> <tr> <th>Рівень ризику</th> <th>Банки</th> <th>Страхові компанії</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Низький рівень ризику</td> <td>3 (2010), 2 (2011), 1 (2012), 1 (2013), 1 (2014), 8 (2015), 4 (2016)</td> <td>5 (2010), 6 (2011), 6 (2012), 5 (2013), 6 (2014), 5 (2015), 4 (2016)</td> </tr> <tr> <td>Середній рівень ризику</td> <td>1 (2010), 2 (2011)</td> <td>1 (2010)</td> </tr> <tr> <td>Високий рівень ризику</td> <td>1 (2010)</td> <td>1 (2010)</td> </tr> </tbody> </table>				Рівень ризику	Банки	Страхові компанії	Низький рівень ризику	3 (2010), 2 (2011), 1 (2012), 1 (2013), 1 (2014), 8 (2015), 4 (2016)	5 (2010), 6 (2011), 6 (2012), 5 (2013), 6 (2014), 5 (2015), 4 (2016)	Середній рівень ризику	1 (2010), 2 (2011)	1 (2010)	Високий рівень ризику	1 (2010)	1 (2010)
Рівень ризику	Банки	Страхові компанії													
Низький рівень ризику	3 (2010), 2 (2011), 1 (2012), 1 (2013), 1 (2014), 8 (2015), 4 (2016)	5 (2010), 6 (2011), 6 (2012), 5 (2013), 6 (2014), 5 (2015), 4 (2016)													
Середній рівень ризику	1 (2010), 2 (2011)	1 (2010)													
Високий рівень ризику	1 (2010)	1 (2010)													

Рисунок 7 – Визначення системної важливості фінансових посередників

Кількість системно важливих страхових компаній у сфері ризикового й майнового страхування протягом досліджуваного періоду не мала різких коливань. Так, у 2010 р. системно важливими були п'ять страхових компаній – „Аванта”, „Оранта”, „Провідна”, „Кремень” та „Княжа”. У 2011 р. до цих компаній додалася страхова компанія „Уніка”, і системно важливих non-life страхових компаній стало 6. У 2012 р. системно важливих страхових компаній було, як і у попередньому році, 6, але їх склад змінився: статус системно важливих отримали „Лемма”, „Оранта”, „Провідна”, „Кремень”, „Уніка” та „PZU Україна”. У 2013 р. цього статусу не набули „Оранта” та „Кремень”, проте системно важливою було визнано „Аска”.

У 2014 р. відбулося кардинальне оновлення списку системно важливих компаній ризикового й майнового страхування: такими стали „Аска”, „Провідна”, „Уніка”, „PZU Україна”, „Українська страхова група” та „Allianz Україна”. У 2015 р. перелік системно важливих non-life страхових компаній складався також із п'яти компаній: „Кремень”, „АХА Україна”, „PZU Україна”, „Аска” і „ТАС СГ”. Слід зазначити, що протягом 2010-2015 рр. відповідно до запропонованого методичного підходу всі системно важливі страхові компанії мали низький рівень ризику. У 2016 р. системно важлива компанія „Кремень” мала середній рівень ризику, решта 4 – „АХА Україна”, „PZU Україна”, „Аска” і „Княжа” – були ідентифіковані як системно важливі з низьким рівнем ризику.

Обсяг активів системно важливих банків збільшився зі 182,6 млрд грн у 2010 р. до 722,8 млрд грн у 2016 р., сягнувши позначки в 57,4% активів банків. Активи системно важливих non-life страхових компаній склали протягом досліджуваного періоду не більше 20% усіх активів страховиків.

В останні роки стрімко зросла й частка власного капіталу системно важливих банків у загальній сумі власного капіталу банків: 13,1% у 2010 р., 15,3% у 2014 р. і майже 37% у 2016 р. У 2014-2015 рр. власний капітал системно важливих компаній ризикового й майнового страхування мав позитивну тенденцію, проте в 2016 р. вона уповільнилась – майже 3,0 млрд грн і 20,5%.

У процесі визначення кореляційного зв'язку між обсягом активів та власного капіталу системно важливих фінансових посередників зафіксовано прямий взаємозв'язок з ВВП, обернений взаємозв'язок з рівнем монетизації й фінансовою глибиною та неоднозначний взаємозв'язок із валовою доданою вартістю виду економічної діяльності „Фінансова та страхова діяльність” та обсягом грошової маси. Незважаючи на те, що показники діяльності системно важливих банків мають більш відчутний вплив на фінансово-економічні макропоказники, взаємозв'язок між макроекономічними показниками та показниками діяльності системно важливих компаній ризикового й майнового страхування також є помітним.

З урахуванням дуалістичного характеру об'єкта фінансового нагляду – не тільки фінансових посередників, а й фінансового сектору в цілому – сучасна концепція фінансового нагляду потребує розвитку підходів до оцінювання системного ризику фінансового сектору. У роботі для оцінювання системного ризику фінансового сектору використано показники функціонування сектору фінансових корпорацій та інституційних секторів, що впливають на фінансовий сектор, – нефінансових корпорацій, домашніх господарств, сектору загального державного управління, „іншого світу” та макроекономічних факторів (рис. 8).

Визначення діапазонів значень показників для різних рівнів системного ризику фінансового сектору країни у роботі здійснено на основі даних міжнародної фінансової статистики та рекомендацій і стандартів міжнародних фінансово-кредитних організацій, вагові коефіцієнти обчислені із застосуванням методу головних компонент.

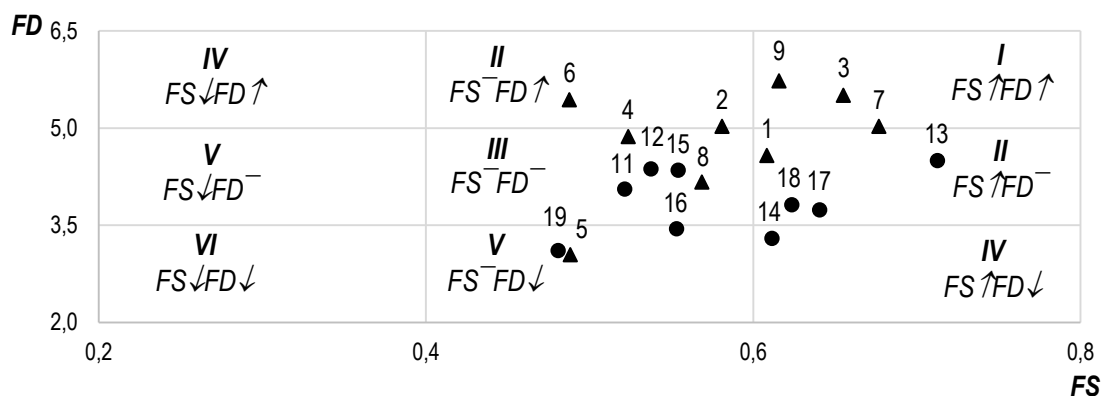
1. Вибір та обґрунтування показників																													
<p>Фінансові корпорації: міжнародні резерви в місяцях імпорту (x_1); співвідношення між недіючими кредитами та сукупними валовими кредитами банків, % (x_2); рівень валових виплат страхових компаній, % (x_3); волатильність індексу ПФТС, % (x_4);</p> <p>Нефінансові корпорації: коефіцієнт фінансування середніх та великих підприємств, од. (x_5); частка кредитів у валюті у кредитах нефінансових корпорацій, наданих депозитними корпораціями (крім Національного банку України), % (x_6);</p> <p>Домашні господарства: частка кредитів у валюті у кредитах домогосподарств, наданих депозитними корпораціями (крім Національного банку України), % (x_7); темп приросту депозитів домогосподарств, залучених депозитними корпораціями (крім Національного банку України), % (x_8);</p> <p>Сектор загального державного управління: співвідношення між державним і гарантованим боргом та ВВП, % (x_9); співвідношення між доходами і видатками державного бюджету, % ВВП (x_{10});</p> <p>Інший світ: сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу, млн дол. США (x_{11}); сальдо фінансового рахунку платіжного балансу, млн дол. США (x_{12});</p> <p>Макроекономічні фактори: індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), % (x_{13}); темп приросту офіційного валютного курсу (гривні до долара США), % (x_{14}); рівень безробіття у віці 15–70 років, % до економічно активного населення відповідної вікової групи (x_{15})</p>																													
2. Визначення взаємозв'язку між i -м показником та рівнем системного ризику																													
<p>Визначення інтервалів i-го показника $x_i \in [x_{i1}; x_{i2}); [x_{i2}; x_{i3}), \dots, [x_{i(m-1)}; x_{im}]$</p> <p>та присвоєння показникам векторів бінарних характеристик $b_i = (b_{i1} \ b_{i2} \ \dots \ b_{i(m-1)} \ b_{im})$,</p> $b_{ij} = \begin{cases} 0, & \text{якщо } x_i \in [x_{i1}; x_{i2}); [x_{i1}; x_{i3}), \dots, [x_{i1}; x_{i(m-1)}), [x_{i1}; x_{im}] \\ 1, & \text{якщо } x_i \notin [x_{i1}; x_{i2}); [x_{i1}; x_{i3}), \dots, [x_{i1}; x_{i(m-1)}), [x_{i1}; x_{im}] \end{cases}$																													
3. Формування матриці на основі векторів бінарних характеристик:	4. Визначення вагових коефіцієнтів (w_i) методом головних компонент																												
$D = \begin{pmatrix} d_1 \\ d_2 \\ \dots \\ d_{n-1} \\ d_n \end{pmatrix}$ $d_1 = b_{11} + b_{12} + \dots + b_{1(m-1)} + b_{1m},$ $d_2 = b_{21} + b_{22} + \dots + b_{2(m-1)} + b_{2m},$ \dots $d_{(n-1)} = b_{(n-1)1} + b_{(n-1)2} + \dots + b_{(n-1)(m-1)} + b_{(n-1)m},$ $d_n = b_{n1} + b_{n2} + \dots + b_{n(m-1)} + b_{nm}$	<p>на основі внеску $w_1 = 0,06$ $w_6 = 0,08$ $w_{11} = 0,06$</p> <p>j-ої компоненти в $w_2 = 0,03$ $w_7 = 0,06$ $w_{12} = 0,08$</p> <p>загальну $w_3 = 0,03$ $w_8 = 0,03$ $w_{13} = 0,08$</p> <p>дисперсію (f_j) та $w_4 = 0,06$ $w_9 = 0,10$ $w_{14} = 0,10$</p> <p>факторних $w_5 = 0,09$ $w_{10} = 0,05$ $w_{15} = 0,09$</p> <p>навантажень (a_{ij})</p> $w_i = \frac{f_j \times a_{ij} }{\sum f_j \times a_{ij} }$																												
5. Розрахунок рівня системного ризику фінансового сектору та аналітична інтерпретація результатів																													
$SR = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n d_i \times w_i}{m}} \times 100$ <p>Системний ризик фінансового сектору є</p> <p>низьким, якщо $SR \in [0; 30)$,</p> <p>середнім – $SR \in [30; 50)$,</p> <p>підвищеним – $SR \in [50; 70)$,</p> <p>високим – $SR \in [70; 100]$.</p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Рік</th> <th>Рівень системного ризику (SR)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>2005</td><td>50,2</td></tr> <tr><td>2006</td><td>52,5</td></tr> <tr><td>2007</td><td>52,2</td></tr> <tr><td>2008</td><td>57,9</td></tr> <tr><td>2009</td><td>62,1</td></tr> <tr><td>2010</td><td>57,3</td></tr> <tr><td>2011</td><td>53,7</td></tr> <tr><td>2012</td><td>58,6</td></tr> <tr><td>2013</td><td>56,3</td></tr> <tr><td>2014</td><td>70,5</td></tr> <tr><td>2015</td><td>75,0</td></tr> <tr><td>2016</td><td>67,4</td></tr> <tr><td>2017</td><td>65,4</td></tr> </tbody> </table>	Рік	Рівень системного ризику (SR)	2005	50,2	2006	52,5	2007	52,2	2008	57,9	2009	62,1	2010	57,3	2011	53,7	2012	58,6	2013	56,3	2014	70,5	2015	75,0	2016	67,4	2017	65,4
Рік	Рівень системного ризику (SR)																												
2005	50,2																												
2006	52,5																												
2007	52,2																												
2008	57,9																												
2009	62,1																												
2010	57,3																												
2011	53,7																												
2012	58,6																												
2013	56,3																												
2014	70,5																												
2015	75,0																												
2016	67,4																												
2017	65,4																												

Рисунок 8 – Оцінювання системного ризику фінансового сектору України у 2005-2017 рр.

Протягом 2005-2013 рр. системний ризик фінансового сектору України був середнім, хоча його динаміка не була однозначною. Період 2014-2015 рр. характеризується найвищими темпами зростання системного ризику – близько 9,5 п. п. щороку. У цей період рівень системного ризику фінансового сектору України був підвищеним. Не дивлячись на те, що у 2016-2017 рр. рівень системного ризику дещо знизився і повернувся до діапазону середніх значень (65-68%), його значення були розташовані впритул до верхньої межі діапазону підвищеного системного ризику в 70%.

Для оцінювання вразливості фінансового сектору фахівці Міжнародного валютного фонду розробили індикатори фінансової стійкості. Для узагальнюючого оцінювання фінансової стійкості у 19 країнах світу у роботі обрано індикатори фінансової стійкості I01, I02, I04, I05, I06, I08, I09, I10, I11, I12, I13, I14, I23, I26, I27, I28, I51 за 2011-2017 рр. З метою отримання узагальнюючих оцінок фінансової стійкості використано метод природної стандартизації, а індикатор фінансової стійкості визначено як суму стандартизованих значень з урахуванням максимального рівня.

Поряд із такою характеристикою фінансового сектору як стійкість важливим аспектом функціонування фінансового сектору є його розвиток, що у підсумку забезпечує його позитивний вплив на економічне зростання країни. Джерелом оцінок фінансового розвитку країн стали дані Всесвітнього економічного форуму – опора „Розвиток фінансового ринку” субіндексу „Підсилювачі ефективності” Індексу глобальної конкурентоспроможності. Для поєднання оцінювання стійкості та розвитку фінансового сектору у роботі використано матричний метод (рис. 9), що склало підґрунтя для розподілу країн за кластерами матриці FD – FS та визначення закономірностей руху за кластерами розвинених країн і країн, що розвиваються.

Умовні позначки:

- ▲ – розвинені країни: 1 – Австрія, 2 – Велика Британія, 3 – Гонконг, 4 – Данія, 5 – Італія, 6 – Канада, 7 – Німеччина, 8 – Польща, 9 – США, 10 – Швейцарія;
- – країни, що розвиваються: 11 – Грузія, 12 – Індія, 13 – Індонезія, 14 – Казахстан, 15 – Південна Африка, 16 – Російська Федерація, 17 – Румунія, 18 – Туреччина, 19 – Україна

Рисунок 9 – Матриця FD – FS країн світу у 2017 р.

За результатами аналізу приналежності країн до секторів матриці FD – FS встановлено, що практично відсутні поєднання повних антиподів – високої фінансової стійкості з низьким фінансовим розвитком або низької фінансової стійкості з високим фінансовим розвитком; високий рівень фінансового розвитку

досягається за середнього чи вище середнього рівня фінансової стійкості; недостатня фінансова стійкість не створює підґрунтя для покращення фінансового розвитку і призводить із часом до зниження рівня фінансового розвитку країни; розвиненим країнам протягом досліджуваного періоду вдалося поєднати низьку і середню фінансову стійкість із середнім та високим рівнем фінансового розвитку; у країнах, що розвиваються, спостерігалася низька фінансова стійкість у поєднанні із низьким фінансовим розвитком, середня – із низьким, середнім та високим фінансовим розвитком, висока – із середнім рівнем фінансового розвитку; підвищити фінансову стійкість у коротко- та середньостроковій перспективі, на відміну від фінансового розвитку, вдається небагатьом країнам.

Аналіз зміни співвідношення між фінансовою стійкістю та фінансовим розвитком на рівні країн засвідчив, що розвинені країни більшою мірою рухаються у зоні поєднання середньої та високої фінансової стійкості із середнім та високим фінансовим розвитком. Країни, що розвиваються, в основному перебувають у стані низького і середнього фінансового розвитку у поєднанні із різними рівнями фінансової стійкості (низьким, середнім і високим). Це є свідченням того, що рівень розвитку країни переважно впливає на її фінансовий розвиток і слабо обумовлює рівень її фінансової стійкості. Україна протягом 2011-2014 рр. коливалась між кластерами III FS^-FD^- та V FS^-FD^- . Ця нестабільність у 2015-2016 рр. привела країну до найгіршого кластера і з фінансової стійкістю, і з фінансовим розвитком, нижчими за середні рівні (VI FS^-FD^-). У 2017 р. негативну тенденцію вдалося подолати, і країна перейшла до кластеру країн V FS^-FD^- .

У роботі здійснено оцінювання впливу фінансової стійкості на соціально-економічний розвиток країн з урахуванням якісної природи комплексного індикатора фінансової стійкості як факторної ознаки, використовуючи найбільш прості й однозначні в інтерпретації непараметричні методи встановлення взаємозв'язку, зокрема коефіцієнт Фехнера та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Розрахунки засвідчили, що у розвинених країнах зростання фінансової стійкості сприяє підвищенню ВВП, грошової маси, зниженню процентних ставок за депозитами і кредитами, проте спричиняє зростання інфляції на споживчому ринку. У країнах, що розвиваються, зростання фінансової стійкості призводить до зниження ВВП і скорочення кредитування з боку МВФ, збільшення високотехнологічного експорту і прямих іноземних інвестицій, скорочення кредитування економіки фінансовим сектором. В обох групах країн зростання фінансової стійкості знижує рівень безробіття економічно активного населення. Отримані результати спростовують гіпотезу щодо однозначно негативного чи суттєво стримуючого впливу підвищення фінансової стійкості, яке неможливе без посилення наглядових вимог щодо фінансових посередників, на економічне зростання і соціально-економічний розвиток.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукової проблеми, яка полягає у розвитку теоретико-методологічних і методичних засад розбудови фінансового нагляду в Україні.

За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Функціонування ефективного та розвиненого фінансового сектору не можливе без просторово-часового прийняття ризиків фінансовими посередниками. Це актуалізує значення фінансового нагляду, який слід розуміти з позиції організаційного підходу як функцію держави, яка здійснюється уповноваженим органом (уповноваженими органами) влади на засадах відповідальності й незалежності зі спостереження за дотриманням фінансовими посередниками вимог, що висувуються до їхньої діяльності, та параметрами функціонування фінансового сектору в аспекті його стійкості та з позиції управлінського підходу як комплекс дій уповноваженого органу (уповноважених органів) влади з отримання інформації про стан фінансових посередників та параметри фінансового сектору, перевірки дотримання фінансовими посередниками нормативних вимог та встановлення відповідності функціонування фінансового сектору критеріям стійкості, усунення порушень з боку фінансових посередників та підвищення стійкості фінансового сектору країни.

2. Здійснення разом із фінансовим наглядом інших функцій держави у фінансовому секторі обумовлює його спільність із фінансовим контролем і фінансовим регулюванням в частині мети, із фінансовим регулюванням – в частині об'єкта і суб'єктів, із фінансовим контролем і фінансовим моніторингом – в частині методичного інструментарію та відмінність від фінансового регулювання в частині методів, від фінансового контролю – в об'єкті і суб'єктах, від фінансового моніторингу – у меті, об'єкті, суб'єктах і методах.

3. З метою комплексного врахування сутнісних і процедурних аспектів фінансового нагляду розширено його класифікацію шляхом запропонованих класифікаційних ознак, серед яких: час здійснення, джерела даних, охоплення та суб'єкт ініціативи.

4. Подальший розвиток концепції фінансового нагляду потребує нового розуміння мети фінансового нагляду, якою з урахуванням дуалістичного характеру об'єкта фінансового нагляду виступає стійкість фінансового сектору, ключовими характеристиками якої є системність, множинність, динамічність, обумовленість і комплексність, а детермінантами досягнення – надійність, прозорість та ефективність фінансових посередників, фінансового ринку та наглядових органів.

5. На основі оцінювання впровадженості кожного з міжнародних принципів фінансового нагляду визначено відповідність національних систем міжнародним принципам у цілому та за напрямками фінансового нагляду відповідно до структури фінансового сектору, що зумовлено сформованістю та постійним удосконаленням міжнародних стандартів як запоруки надійного, відповідального та спроможного фінансового нагляду.

6. Стратегічні засади розвитку фінансового нагляду ґрунтуються на синтезі інституційного підходу – передбачає формування оптимальної за структурою, незалежної, прозорої та підзвітної інституційної моделі фінансового нагляду,

функціонального підходу – розподіляє етапи розвитку фінансового нагляду від нормативного до емпіричного аналізу, структурного підходу – враховує прямий і зворотний суб'єктно-об'єктний зв'язок між органами фінансового нагляду і фінансовими посередниками, що діють на фінансовому ринку, результатного підходу – орієнтований на критерії надійності, прозорості та ефективності, які мають забезпечуватися фінансовими посередниками, фінансовим ринком й органами фінансового нагляду та в сукупності забезпечують стійкість фінансового сектору.

7. В Україні сформовано секторну модель фінансового нагляду. Здійснений за запропонованою системою критеріїв незалежності фінансового нагляду аналіз діяльності Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України, та Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку дозволив виявити високий рівень незалежності НБУ та недостатню незалежність Нацкомфінпослуг і НКЦПФР.

8. Грунтуючись на дослідженні циклічності розвитку фінансового сектору та враховуючи трансформацію підходів і пріоритетів фінансового нагляду залежно від фази циклу функціонування фінансового сектору, на основі ієрархічного методу кластерного аналізу діяльності банків, страхових компаній, кредитних спілок, ломбардів, фінансових компаній, недержавних пенсійних фондів та ринку цінних паперів доведено, що розвиток фінансового сектору і фінансового нагляду в Україні відбувався в такі етапи: 2005-2006 рр. – зростання; 2007-2008 рр. – пік, спад; 2009-2011 р. – криза, післякризове відновлення; 2012-2014 рр. – пік, спад; 2015-2016 рр. – криза

9. Для узагальненого оцінювання дотримання вимог банківської діяльності обчислено інтегральний показник, який засвідчив, що останнім часом в Україні спостерігається середній рівень дотримання вимог банківської діяльності. Градація інтегрального показника дотримання вимог банківської діяльності дозволила виявити закономірності змін загального рівня дотримання вимог та економічних нормативів.

10. Фінансовий нагляд за діяльністю страхових компаній, кредитних спілок, компаній з управління активами та особами, що здійснюють управління активами недержавних пенсійних фондів, професійними учасниками фондового ринку, що здійснюють торгівлю цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність, клірингову діяльність, організацію торгівлі на фондовому ринку, а також інституційних інвесторів охоплює аспекти адекватності капіталу, ліквідності та платоспроможності, управління істотними ризиками та диверсифікацію активів.

11. У зв'язку з активними процесами банкрутств, відкликань ліцензій та виведенням з фінансового сектору значної кількості банків та небанківських фінансових посередників проведено формалізацію прогнозування фінансового стану банків і страхових компаній на основі рівнянь лінійної, logit- і probit-регресії. Для визначення переліку предикторів регресійних рівнянь застосовано двовибірний F -тест для дисперсій, алгоритм Фаррара – Глобера та розрахунок парних коефіцієнтів кореляції, за результатами яких до моделі прогнозування фінансового стану банків включено такі факторні ознаки як співвідношення між адміністративними та іншими операційними витратами і активами, процентними

доходами і активами, цінними паперами до погашення і активами, коштами клієнтів і зобов'язаннями та між комісійними доходами і комісійними витратами, для страхових компаній – чиста рентабельність власного капіталу, оборотність активів, показник ризику страхування та показник змін у капіталі.

12. На основі багатокритеріальної аналітичної згортки економічних нормативів в рамках компонент „достатність регулятивного капіталу – хеджування кредитних ризиків” та „забезпечення ліквідності – обмеження інвестування” запропоновано науково-методичний підхід до визначення композитного індикатора дотримання нормативів банківської діяльності. Цей підхід дає можливість встановити ступінь впливу компонент на загальний рівень дотримання вимог банківської діяльності та сформулювати оптимізаційну задачу визначення максимального рівня нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу, виходячи із забезпечення мінімально допустимого рівня дотримання вимог банківської діяльності. За результатами розв'язку оптимізаційної задачі норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу в Україні у фінансово-економічних умовах, що склалися, не повинен перевищувати позначку в 15,1%.

13. З метою комплексного врахування впливу системних фінансових посередників на функціонування і розвиток фінансового сектору та економічної системи в цілому та подолання регуляторного арбітражу поглиблено науково-методичний підхід до визначення системної важливості фінансових посередників шляхом врахування частки ринку, особливостей фінансового стану та взаємозв'язків з іншими фінансовими посередниками. Визначення системно важливих фінансових посередників базувалося на їх градації за рівнем ризику для фінансового сектору та засвідчило, що системно важливі банки мають більш відчутний вплив на фінансово-економічні макропоказники України порівняно із системно важливими страховими компаніями ризикового й майнового страхування.

14. Управління системним ризиком фінансового сектору поступово перетворюється на ядро сучасної концепції фінансового нагляду, що обумовлює необхідність розвитку науково-методичних підходів до його оцінювання. Прикладна реалізація визначення системного ризику фінансового сектору у роботі ґрунтується на поєднанні функціонування фінансового сектору та впливу інших інституційних секторів на нього, а саме: домогосподарств, нефінансових корпорацій, сектору загального державного управління, „іншого світу” та макроекономічних факторів. Проведені розрахунки засвідчили, що системний ризик фінансового сектору України хоча й мав тенденцію до підвищення, залишався середнім.

15. Для аналізу стійкості та розвитку фінансового сектору, які у підсумку визначають його вплив на економічне зростання країни, проведено оцінювання вразливості фінансового сектору на основі індикаторів фінансової стійкості, яку запропоновано поєднувати із оцінками опори „Розвиток фінансового ринку” субіндексу „Підсилювачі ефективності” Індексу глобальної конкурентоспроможності із застосуванням матричного методу. Проведене позиціонування країн дозволило виділити кластери, які ілюструють комбінації фінансового розвитку і стійкості, та виявити закономірності руху розвинених країн і країн, що розвиваються, за кластерами матриці. На основі непараметричних методів

проведено оцінювання впливу стійкості фінансового сектору на показники соціально-економічного розвитку та не виявлено прямого і помітного впливу фінансової стійкості на уповільнення темпів економічного зростання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Кремень В. М. Фінансовий нагляд в Україні: проблеми і перспективи розвитку: монографія. Суми: Ярославна, 2018. 320 с. (18,60 друк. арк.).
2. Школьник І. О., Кремень В. М. Формування вимог до системи фінансового нагляду у контексті стратегічного розвитку економіки і фінансового сектора України // Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України: монографія. За заг. ред. І. О. Школьник, І. І. Рекуненко. Суми: Сумський державний університет, 2017. С. 44–57 (12,37 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено стратегічні вимоги до розбудови фінансового нагляду (0,37 друк. арк.).*
3. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку України: монографія. За ред. А. О. Єпіфанова, І. О. Школьник, Ф. Павелки. Суми: УАБС НБУ, 2012. 258 с. (16,25 друк. арк.) *Особистий внесок: визначено закономірності діяльності фінансових конгломератів (2,1 друк. арк.).*

Публікації у наукових фахових виданнях з економіки

4. Кремень В. М., Школьник І. О. Періодизація розвитку фінансового сектору та фінансового нагляду в Україні // Фінанси України (*Index Copernicus, SIS, ResearchBib*). 2018. №3. С. 97–115 (1,63 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено періоди розвитку фінансового нагляду та їх особливості (0,80 друк. арк.).*
5. Кремень В. М., Кремень О. І., Бричко М. М. Науково-методичний підхід до оцінювання незалежності фінансового нагляду // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики (*Web of Science, EBSCO, UlrichsWeb, Index Copernicus, ResearchBib*): зб. наук. праць. № 1 (24). Харків: ХІБС, 2018. С. 383–391 (0,78 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано критерії оцінювання незалежності наглядових органів та інструментарій визначення загального рейтингу (0,35 друк. арк.).*
6. Кремень В. М., Бочкарьова Т. О. Логіт-модель прогнозування ймовірності банкрутства банків // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму (*Index Copernicus, ResearchBib*). 2018. № 3. С. 66–78 (0,71 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено показники діяльності банків та запропоновано процедуру їх включення у модель (0,40 друк. арк.).*
7. Кремень В. М., Ковтун С. В. Оцінювання впливу адекватності капіталу фінансових посередників на фінансовий та економічний розвиток країн // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму (*Index Copernicus, ResearchBib*). 2018. № 3. С. 79–88 (0,93 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено підхід щодо оцінювання впливу адекватності капіталу на фінансово-економічний розвиток з використанням статистичних рівнянь залежностей (0,50 друк. арк.).*

8. Кремень В. М., Бочкарьова Т. О. Оцінювання фінансової безпеки країни // Бізнес Інформ (*Ulrichs Web, RePEc, DOAJ, Index Copernicus, SIS, ResearchBib*). 2018. № 3. С. 155–161 (0,70 друк. арк.). *Особистий внесок: розвинуто науково-методичний підхід щодо оцінювання фінансової безпеки країни (0,35 друк. арк.).*
9. Кремень В. М., Ковтун С. В., Оголь Д. О. Особливості вимірювання системного ризику фінансового сектору України // Економіка. Фінанси. Право (*Index Copernicus*). 2017. № 8/1. С. 25–28 (0,34 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено підходи до розуміння сутності і вимірювання системного ризику фінансового сектору (0,14 друк. арк.).*
10. Кремень В. М., Кремень О. І., Бричко М. М. Оцінювання дотримання вимог фінансового нагляду у банківському секторі // Економічний простір: зб. наук. праць (*Index Copernicus*). № 123. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2017. С. 119–126 (0,41 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до визначення інтегральної оцінки дотримання ключових вимог банківської діяльності (0,15 друк. арк.).*
11. Кремень В. М., Бочкарьова Т. О. Діяльність фінансових конгломератів та їх вплив на стійкість фінансового сектору України // Економіка та суспільство (*Index Copernicus, SIS*) (електронне фахове видання). 2017. № 12. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/92.pdf (0,65 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено діяльність фінансових конгломератів на фінансовому ринку України (0,35 друк. арк.).*
12. Kremen V., Ohol D. Financial Sector Stability: Essence and Assessment // The Problems of Economy (*UlrichsWeb, RePEc, DOAJ, Index Copernicus, SIS, ResearchBib*). 2017. № 4. pp. 363–368. (0,64 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено науково-методичний інструментарій оцінювання стійкості фінансового сектору (0,34 друк. арк.).*
13. Кремень В. М., Косенко В. І. Оцінювання фінансової стійкості в контексті розвитку макропруденційного фінансового нагляду // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць (*Index Copernicus*). Вип. 41. Суми: УАБС НБУ, 2015. С. 121–135 (0,83 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до оцінювання фінансової стійкості країн на основі індикаторів стійкості МВФ (0,41 друк. арк.).*
14. Кремень В. М., Оголь Д. О. Удосконалення методичних засад прогнозування грошово-кредитних показників // Бізнес Інформ (*UlrichsWeb, RePEc, DOAJ, Index Copernicus, SIS, ResearchBib*). 2015. № 6 (449). С. 204–208 (0,48 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено статистичні рівняння залежності між грошово-кредитними показниками та ВВП (0,24 друк. арк.).*
15. Кремень В. М., Левченко В. П. Науково-методичний підхід до оцінювання незалежності регулювання і нагляду на ринку небанківських фінансових послуг // Ефективна економіка (*Index Copernicus*) (електронне фахове видання). 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3921> (0,68 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано критерії інституційної, операційної та фінансової незалежності наглядового органу (0,20 друк. арк.).*
16. Кремень В. М. Сутність поняття „фінансовий нагляд”: структурно-декомпозиційний аналіз // Актуальні проблеми економіки (*Scopus*). 2014. № 9 (159). С. 38–45 (0,58 друк. арк.).

17. Кремень В. М. Співвідношення між поняттям „фінансовий нагляд” та поняттями „фінансове регулювання” і „фінансовий контроль” // Бізнес Інформ (*UlrichsWeb, RePEc, DOAJ, Index Copernicus, SIS, ResearchBib*). 2014. № 4. С. 372–375 (0,53 друк. арк.).
18. Кремень В. М. Стійкість фінансового сектора: сутність і значення // Економіка. Фінанси. Право (*Index Copernicus*). 2014. № 6. С. 29–32 (0,52 друк. арк.).
19. Школьник І. О., Кремень В. М. Міжнародні фінансові конгломерати на страховому ринку України // Фінанси України (*Index Copernicus, SIS, ResearchBib*). 2013. № 2. С. 110–121 (0,63 друк. арк.). *Особистий внесок: проведено оцінювання активності міжнародних фінансових конгломератів та їх розміру відносно страхового ринку (0,31 друк. арк.).*
20. Кремень В. М. Науково-методичні підходи до визначення сутності та мети фінансового нагляду // Бізнес Інформ (*UlrichsWeb, RePEc, DOAJ, Index Copernicus, SIS, ResearchBib*). 2013. № 4. С. 381–385 (0,47 друк. арк.).
21. Кремень В. М., Семенов А. Ю. Науково-методичні засади забезпечення розвитку фінансового сектора України // Вісник Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) (*UlrichsWeb, ResearchBib*). 2013. № 2 (17). С. 29–33 (0,75 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено фактори, що стримують розвиток фінансового сектору (0,37 друк. арк.).*
22. Кремень В. М., Семенов А. Ю. Особливості оцінювання розвитку фінансового сектора України // Вісник Хмельницького національного університету (*Index Copernicus*). 2013. № 2. Т. 1 „Економічні науки”. С. 160–165 (0,63 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено сутність розвитку фінансового сектора та фактори, що його визначають (0,31 друк. арк.).*
23. Кремень В. М., Омардібірова А. Н. Дискримінантна модель визначення імовірності банкрутства підприємств машинобудівної галузі України // Економічний простір: зб. наук. праць (*Index Copernicus*). № 71. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2013. С. 204–213 (0,45 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено дискримінантну функції фінансово стійких і неспроможних компаній (0,22 друк. арк.).*
24. Кремень В. М., Кремень О. І. Категорія „фінансовий механізм”: науково-методичні підходи до тлумачення сутності // Інноваційна економіка (*Index Copernicus*). 2012. № 5 (11). С. 254–259 (0,53 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено класифікацію фінансового механізму та його сутність з точки зору складових елементів (0,26 друк. арк.).*
25. Кремень В. М., Кремень О. І. Оцінювання рівня фінансової інтегрованості країни // Економічний простір: зб. наук. праць (*Index Copernicus*). № 60. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. С. 5–11 (0,35 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено інструментарій оцінювання інтегрованості країни у міжнародний фінансовий ринок (0,17 друк. арк.).*
26. Кремень В. М., Москаленко І. М. Особливості діяльності ісламських банків та їх входження на фінансові ринки європейських країн // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць (*Index Copernicus*). Т. 34. Суми: УАБС НБУ, 2012. С. 178–195 (0,97 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено хронологію становлення фінансового посередництва та розвитку банків у ісламських країнах (0,57 друк. арк.).*

27. Кремень В. М., Оголь Д. О. Економіко-статистичний аналіз рівня монетизації економіки // Прикладна статистика: зб. наук. праць (*Index Copernicus*). Вип. 11. Київ: Формат, 2012. С. 185–191 (0,35 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено сутність монетизації економіки та підходи до її оцінювання (0,20 друк. арк.)*.
28. Кремень В. М., Щепетков С. Я. Оцінка фінансової стійкості підприємства // Актуальні проблеми економіки (*Scopus*). 2011. № 1. С. 107–117 (0,66 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено науково-методичний підхід до оцінювання стійкості компанії (0,40 друк. арк.)*.
29. Кремень В. М. Особливості діяльності фінансових конгломератів на міжнародному фінансовому ринку // Економічний простір: зб. наук. праць (*Index Copernicus*). № 56/2. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. С. 23–32 (0,53 друк. арк.).
30. Кремень В. М. Розвиток bancassurance: досвід європейських країн та України // Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 3. С. 184–195. Серія „Економічні науки” (1,06 друк. арк.).

Публікації в інших наукових журналах

31. Kremen V., Riashchenko V., Bochkariova T. A Discriminant Analysis of Insurance Companies in Ukraine // *Financial Markets, Institutions and Risks (UlrichsWeb, ResearchBib)*. 2017. Volume 1, Issue 4. pp. 65–73 (0,84 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено показники діяльності страхових компаній та запропоновано процедуру їх включення у модель (0,34 друк. арк.)*.

Публікації у збірниках матеріалів конференції

32. Кремень В. М. Міжнародні стандарти фінансового нагляду як основа його удосконалення. Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків: зб. матеріалів XI Міжн. наук.-практ. конф. (27 жовтня 2017 р.). Черкаси: ЧННІ УБС, 2017. С. 187–190 (0,20 друк. арк.).
33. Кремень В. М., Замора О. М. Інструменти макропруденційного аналізу у забезпеченні стійкості фінансового сектора. Статистичне та експертно-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком економіки і соціальної сфери: зб. матеріалів III Міжн. наук.-практ. конф. (5 грудня 2017 р.). Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 105–107 (0,21 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено особливості індикаторів фінансової стійкості, стрес-тестування та систем раннього попередження криз (0,11 друк. арк.)*.
34. Кремень В. М. Періодизація розвитку фінансового сектору України. Проблеми і перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України: зб. матеріалів II Всеукр. науково-практ. конф. (23 листопада 2017 р.). Суми: СумДУ, 2017. С. 157–160 (0,12 друк. арк.).
35. Кремень В. М., Бочкарьова Т. О. Особливості діяльності фінансових конгломератів на вітчизняному та світовому фінансових ринках. Інструменти фінансово-кредитного розвитку економіки України та її регіонів: зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених і студентів (01 квітня 2016 р.). Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2016. С. 123–125 (0,18 друк. арк.).

- арк.). *Особистий внесок: досліджено діяльність фінансових конгломератів на світовому фінансовому ринку (0,09 друк. арк.).*
36. Кремень В. М. Системно важливі фінансові посередники на фінансовому ринку України. Проблеми і перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України: зб. матеріалів I Всеукр. науково-практ. конф. (23–24 листопада 2016 р.). Суми: УАБС СумДУ, 2016. С. 125–127 (0,10 друк. арк.).
 37. Кремень В. М. Фінансовий нагляд та науково-методичні підходи до його класифікації. Антикризове фінансове управління в системі забезпечення соціально-економічного розвитку територій: зб. тез доповідей Міжн. наук.-практ. конф. (27 березня 2015 р.). Луцьк: ЛНТУ, 2015. С. 53–56 (0,18 друк. арк.).
 38. Кремень В. М. Сутність і необхідність фінансового нагляду. Актуальні питання безпеки фінансової системи держави: зб. наукових праць Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (21 лютого 2014 р.). Харків: ХНУВС, 2014. С. 170–172 (0,10 друк. арк.).
 39. Кремень В. М. Фінансовий сектор в економічній системі країни. Формування та ефективність використання фінансових ресурсів в економічній діяльності: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (11–12 квітня 2014 р.). Чернігів: Гельветика, 2014. С. 168–171 (0,23 друк. арк.).
 40. Кремень В. М. Особливості визначення мети і завдань фінансового нагляду. Перспективні питання економіки та управління: зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (17–18 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ: Дробязко С. І., 2014. С. 99–102 (0,22 друк. арк.).
 41. Кремень В. М. Стійкість фінансового сектора як макроекономічна категорія. Актуальні питання економічних наук: зб. матеріалів IV Міжн. наук.-практ. конф. (16–17 травня 2014 р.). Ч. 1. Донецьк: Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2014. С. 27–30 (0,20 друк. арк.).
 42. Кремень В. М. Особливості взаємодії органів фінансового нагляду. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. тез доповідей XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (30–31 жовтня 2014 р.). Суми: УАБС НБУ, 2014. С. 95–96 (0,09 друк. арк.).
 43. Кремень В. М. Світова практика формування інституційної структури фінансового нагляду. Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації соціально-економічних відносин: зб. тез доповідей Міжн. наук.-практ. конф. (16–18 травня 2013 р.). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2013. С. 151–153 (0,13 друк. арк.).
 44. Кремень В. М., Коробка Р. В. Особливості оцінювання рівня фінансової інтегрованості країни. Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: зб. тез доповідей VII Міжн. наук.-практ. конф. (24–25 травня 2012 р.). Т. 2. Суми: УАБС НБУ, 2012. С. 95–96 (0,12 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено аналітичні можливості міжнародної інвестиційної позиції для оцінювання рівня фінансової інтегрованості країни (0,06 друк. арк.).*
 45. Кремень В. М. Зарубіжний досвід використання bancassurance в діяльності фінансових посередників. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. тез доповідей XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (28–29 жовтня 2010 р.). Т. 2. Суми: УАБС НБУ, 2010. С. 110–111 (0,10 друк. арк.).

46. Кремень В. М. Фінансова система країни: визначення сутності. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. тез доповідей XV Всеукр. наук.-практ. конф. (8–9 листопада 2012 р.). Суми: УАБС НБУ, 2012. С. 116–117 (0,09 друк. арк.).
47. Кремень В. М. Статистичне забезпечення нагляду за діяльністю фінансових конгломератів. Система державної статистики в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи: зб. тез виступів на VIII Міжн. наук.-практ. конф. (3–4 грудня 2010 р.). К.: НАСОА, 2010. С. 94–96 (0,10 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Кремень В. М. Методологічні засади розвитку фінансового нагляду в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України, Суми, 2018.

Дисертаційна робота присвячена вирішенню наукової проблеми розвитку теоретико-методологічних і методичних засад розбудови фінансового нагляду в Україні. У дисертації уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження фінансового нагляду, обґрунтовано концептуальні відмінності фінансового нагляду від інших функцій держави у фінансовому секторі, запропоновано класифікацію фінансового нагляду, визначено умови досягнення фінансової стійкості як мети фінансового нагляду, обґрунтовано концептуальні засади стратегічного розвитку фінансового нагляду, розроблено науково-методичний підхід щодо визначення відповідності нагляду міжнародним принципам, запропоновано науково-методичний підхід щодо оцінювання незалежності наглядових органів, розроблено періодизацію розвитку фінансового нагляду в Україні, розроблено методичне підґрунтя комплексного оцінювання і порівняння дотримання вимог банківської діяльності, досліджено особливості нагляду за діяльністю небанківських фінансових посередників в Україні, розроблено моделі прогнозування фінансового стану фінансових посередників та науково-методичні підходи до визначення максимально граничного значення нормативу достатності регулятивного капіталу банків, оцінювання системної важливості фінансових посередників, визначення системного ризику фінансового сектору та аналізу взаємозв'язку між стійкістю фінансового сектора та розвитком фінансового сектора й соціально-економічним розвитком країн.

Ключові слова: фінансовий нагляд, фінансовий посередник, банк, страхова компанія, міжнародні принципи, незалежність фінансового нагляду, системно важливий фінансовий посередник, системний ризик, фінансова стійкість, індикатори фінансової стійкості.

АННОТАЦИЯ

Кремень В. М. Методологические основы развития финансового надзора в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Сумской государственной университет Министерства образования и науки Украины, Сумы, 2018.

Диссертационная работа посвящена решению научной проблемы развития теоретико-методологических и методических основ совершенствования финансового надзора в Украине. В диссертации углублен понятийно-категориальный аппарат исследования финансового надзора, обоснованы концептуальные различия финансового надзора от других функций государства в финансовом секторе, предложена классификация финансового надзора, определены условия достижения финансовой устойчивости как цели финансового надзора, обоснована концепция стратегического развития финансового надзора, разработан научно-методический подход к определению соответствия надзора международным принципам, предложен научно-методический подход к оценке независимости надзорных органов, разработана периодизация развития финансового надзора в Украине, предложен методический подход к комплексной оценке соблюдения требований банковской деятельности, исследованы особенности надзора за деятельностью небанковских финансовых посредников в Украине, разработаны модели прогнозирования финансового состояния финансовых посредников и научно-методические подходы к определению максимально предельного значения норматива достаточности регулятивного капитала банков, оцениванию системной важности финансовых посредников, определению системного риска финансового сектора и анализу взаимосвязей между устойчивостью финансового сектора и развитием финансового сектора и социально-экономическим развитием стран.

Ключевые слова: финансовый надзор, финансовый посредник, банк, страховая компания, международные принципы, независимость финансового надзора, системно важный финансовый посредник, системный риск, финансовая устойчивость, индикаторы финансовой устойчивости.

ABSTRACT

Kremen V. M. Methodological approaches of financial supervision development in Ukraine. – The manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of Doctor of Science (Economics) on specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Sumy State University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Sumy, 2018.

The thesis is devoted to developing theoretical, methodological and methodical foundations and practical tools for financial supervision in Ukraine and working out practical recommendations aimed at its improvement.

According to the results of the structural-decomposition analysis, the categorical apparatus of financial supervision was specified in the dissertation. It was proposed to understand financial supervision from the point of view of managerial and organizational approaches. The conceptual differences between financial supervision

and other state functions in the financial sector in particular financial regulation, financial control, and financial monitoring were defined, which made it possible to determine their common and distinctive features regarding the purpose, object, subjects and employing methods.

The essence of financial soundness and conditions for its achievement as a goal of financial supervision were determined by incorporation of criteria of reliability, transparency, and efficiency in the work of financial intermediaries, financial market and supervisory bodies. The study of strategic and fundamental documents related to the economic system, the financial sector, and financial supervision revealed a superficial and fragmentary approach to defining the current situation, key issues in financial supervision, and directions for their solution. To solve this problem, the concept of strategic development of financial supervision was developed, based on a combination of such approaches: institutional, functional, structural and resultant.

The paper determined the quantitative assessments of the compliance of financial supervision with international principles in general and in its directions in accordance with the structure of the financial sector by means of a grade and score of the implementation of each of the principles and the use of the arithmetic mean and geometric meanwhile. It gave a comprehensive assessment of the compliance of national supervisory systems with international standards and best world practices. According to the results of the evaluation, it was established that, among all international financial supervision principles, the practical implementation of the principles related to ensuring an adequate level of institutional, operational and financial independence and accountability of supervisory bodies remained the most problematic.

The institutional structure of financial supervision in Ukraine was identified as sectoral: financial supervisors have been established for the banking sector, non-bank financial intermediaries and the securities market. The assessment of the independence of financial supervision was carried out by calculating diffuse indices in accordance with the rating assessments of the criteria of institutional, operational and financial independence. It allowed creating the basis for the proper performance of the function of financial supervision by the state.

Based on indicators of banks, insurance companies, credit unions, pawnshops, financial companies, pension funds, and securities market applied a hierarchical method of cluster analysis the stages of the financial sector development were defined, which became the basis for identifying key changes in the financial regulation and supervision.

In order to assess the level of compliance with banking requirements, an integral indicator was determined, its dynamics and regularities were analysed. Financial requirements of insurance companies, credit unions, asset management companies and entities which manage assets of private pension funds, professional securities market participants engaged in securities trading, institutional asset management, depository activities of clearing activities, organization of trade on the stock market, as well as institutional investors were investigated in areas of capital adequacy, liquidity, solvency, management of significant risks, assets diversification.

In the context of the bankruptcy of a large number of financial intermediaries in recent years, it was advisable to forecast their financial situation. The formalization of forecasting the state of financial intermediaries was carried out using a linear, logit-

and probit-regression. The predictors for regression were chosen employing F-test for dispersions, Farrar – Globe algorithm, and correlation coefficients.

Methodical approach to the determination of the maximum value of the adequacy ratio of regulatory capital of banks with a view to ensuring the minimum level of compliance of banking supervision was formed under the component ‘adequacy of regulatory capital – credit risks’ and ‘liquidity – investment’. It served as an empirical basis for the establishment and adjusting banking requirements.

The financial crisis revealed the financial sector’s excessive dependence on systemically important financial intermediaries so that the scientific approach for determining their systemic importance was developed in the work. It involved market share, equity-to-asset ratio, return on assets ratio and interconnection with other financial intermediaries and identification of the different types of financial intermediaries, which allowed reducing the risk of regulatory arbitrage. An example of systemically important banks and non-life insurance companies demonstrated the relationship between the activities of systemically important financial intermediaries and financial and economic macroeconomic indicators.

In order to assess the systemic financial risk, indicators of the functioning of the sector of financial corporations and institutional sectors that affect the financial sector (non-financial corporations, households, government, ‘other world’) and macroeconomic factors were used. Their ranges of values were defined according to international data financial statistics, recommendations and standards of international financial organizations. Based on the binary characteristics and weight coefficients found employing the principal components method, quantitative and qualitative levels of the financial systemic risk in Ukraine were determined.

A summary assessment of financial soundness was based on the IMF’s financial soundness indicators. Taking into account the importance of not only financial soundness but also the financial development, a comparative evaluation of these characteristics of the financial sector for developed and developing countries was carried out using the matrix method, which became the basis for grouping countries and determining the patterns of their movement in clusters.

Employing nonparametric methods, the impact of financial soundness on the socio-economic development of the countries was demonstrated, which allowed denying the negative and significantly restraining influence of increasing financial soundness, which requires strengthening the supervision requirements for financial intermediaries, economic growth and socio-economic development of developed countries, as well as developing countries.

Key words: financial supervision, financial intermediary, bank, insurance company, international principles, independence of financial supervision, systemically important financial intermediary, systemic risk, financial soundness, indicators of financial soundness.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор
Школьник Інна Олександрівна

Підписано до друку __.__.2018.
Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. _____. Обл.-вид. арк. _____.
Гарнітура Times. Тираж 100 пр. Зам. № ____

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007

